

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Barbora Piňosová

**Role voleb v nedemokratických režimech:
Československo před rokem 1989**

Bakalářská práce

Praha 2016

Autor práce: **Barbora Piňosová**

Vedoucí práce: **PhDr. Mgr. Tomáš Váňa, M.A.**

Rok obhajoby: **2016**

Bibliografický záznam

PIŇOSOVIÁ, Barbora. *Role voleb v nedemokratických režimech: Československo před rokem 1989*. Praha, 2016. 52 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Mgr. Tomáš Váňa, M.A.

Abstrakt

Tématem bakalářské práce je role voleb v nedemokratických režimech, která je zkoumána na volbách konaných v roce 1971 v komunistickém Československu. Práce se nejdříve zabývá zařazením Československa na škále nedemokratických režimů a poté, s ohledem na specifika dobového kontextu a na základě teoretického vymezení nedemokratických voleb, analyzuje konkrétní volby. Cílem práce je odpovědět na otázku, jaký měl režim důvod pořádat nedemokratické volby a jestli takové volby slouží jen k legitimizaci moci, či mají více funkcí. Na základě tohoto rozboru autorka dochází k závěru, že komunistický režim volby pořádal v reakci na události Pražského jara, jakožto zakončení vlastní konsolidační fáze a to nejen za účelem legitimizace moci - zejména předvolební období vykazovalo několik dalších funkcí, sloužících zejména k upevnění pocitu apatie a bezvýchodnosti mezi obyvatelstvem, což umožnilo přežití nedemokratického režimu až do jeho pádu v roce 1989.

Abstract

The theme of this bachelor's thesis is the role of elections in non-democratic regimes, by focusing on the election held in 1971 in communist Czechoslovakia. This work explores the classification of Czechoslovakia on the scale of non-democratic regimes, by using the non-democratic elections theory and acknowledging the specifics of the given period in the analysis of this particular election. The objective of this work is to

answer the question of why the regime had to organise non-democratic elections and whether these elections served to legitimise the regime's power or perform more functions. Based on this analysis, the author concludes that the communist regime held the elections in order to finalise its consolidation process in response to the events of the Prague Spring. This was not only to legitimise its power, as it was particularly shown during the pre-election period that several significant functions were serving especially to reinforce the feeling of apathy and hopelessness among the population, which enabled the regime to survive until its collapse in 1989.

Klíčová slova

volby, nedemokratický režim, Československo, komunismus, funkce voleb, legitimizace moci

Keywords

elections, non-democratic regime, Czechoslovakia, communism, functions of elections, legitimization of power

Rozsah práce:

97 498 znaků včetně mezer

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 28. prosince 2015

Barbora Piňosová.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Mgr. Tomáši Váňovi, M.A. za trpělivost, vstřícný přístup a cenné rady a připomínky ke zpracování této práce.

Institut politologických studií Projekt bakalářské práce

Vymezení tématu bakalářské práce:

Ve své bakalářské práci se budu zabývat rolí voleb v nedemokratických režimech. Roli voleb budu zkoumat na případu Československa před rokem 1989, konkrétně se zaměřím na volby konané v roce 1971, tedy první volby po invazi vojsk Varšavské smlouvy v srpnu roku 1968. Na tomto příkladu se pokusím identifikovat typické atributy voleb v nedemokratických režimech, včetně jejich institucionálního ukotvení a je doprovázejících volebních kampaní, s přihlédnutím k dobovému kontextu.

Volby jsou jednou z nejdůležitějších složek demokratického politického procesu, přesto je i režimy nedemokratické často volí jako jeden z prostředků, jak si udržet svou moc. Nesvobodné volby se od těch svobodných značně odlišují. Svobodné volby plní funkci legitimizační, odpovědnostní a směřují k zajištění reprezentace. V nedemokratických politických systémech volby plní nejen funkci legitimizační, ale také propagační, mobilizační, komunikační a socializační.

Volby 1971 jsem zvolila z důvodu, že bude zajímavé analyzovat způsoby, jakými se systém pokouší legitimizovat svou moc na počátku tzv. normalizace, tedy fáze největší rigidity poměrů v ČSSR. Tyto volby byly signifikantní ještě z toho důvodu, že se volilo zároveň do všech zastupitelských orgánů.

Mým primárním cílem bude analyzovat důvody, které režim vedou k samotnému pořádání voleb, vzhledem k absenci jiných kandidátů, než těch kandidujících v rámci jednotné kandidátky Národní fronty. Práce se bude snažit dokázat, že nedemokratické režimy pořádají volby za účelem legitimizace vlastní moci.

Práce bude vnitřní případovou studií. V první, teoretické části, se budu věnovat vymezení pojmu nedemokratický režim na základě teorií Arendtové, Arona a Linze. Vymezení pojmu volby budu vztahovat k definici voleb svobodných, jelikož volby nesvobodné jsou kvůli jejich druhořadosti autory často opomíjeny. V části druhé se budu věnovat stručnému nástinu dobového kontextu normalizačního Československa. V části třetí se budu zabývat konkrétní případovou studií, a to volbami roce 1971, které se na základě vytyčených teorií voleb a nedemokratických režimů pokusím analyzovat. Taktéž se pokusím volby reflektovat v mediálním a společenském kontextu. Na základě sovětské a autoritářské teorie tisku se budu zabývat analýzou dobových médií (Rudé

právo, Československá televize) a jiných prostředků komunikace, snažíc se odhalit přítomné prostředky propagandy a míru cenzury.

Předpokládaná osnova:

1. Úvod - vymezení tématu, odůvodnění výběru tématu, nástin postupu práce
2. Teoretické vymezení
  - 2.1. Nedemokratický režim
    - 2.1.1. Legitimizace moci
    - 2.1.2. Role komunikace v nedemokratických režimech
  - 2.2. Volby
3. Československo před rokem 1989
  - 3.1. Dobový kontext
  - 3.2. Institucionální ukotvení voleb v Československu
4. Volby 1971
  - 4.1. Média
    - 4.1.1. Rudé právo
    - 4.1.2. Československá televize
5. Závěr - shrnutí

Literatura:

Monografie:

CABADA, Ladislav., KUBÁT, Michal. a kol. *Úvod do studia politické vědy*. 1. vyd. Praha : Eurolex Bohemia, 2002.

ROSE, Richard. *International encyclopedia of elections*. Washington, D.C. : CQ Press, 2000.

ARON, Raymond. *Demokracie a totalitarismus*. Brno: Atlantis, 1993.

ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1. vyd . Praha : Oikoymenh, 1996.

- BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2004.
- CÍSAŘOVÁ, Jarmila. *Televize a moc: 1953-1967*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993
- DOUDĚRA, Karel, et al. *Naše Rudé právo*. Praha: Rudé právo, 1980
- FAGEN, Richard R. *Politics and Communication*. Boston: Little, Brown and Company, 1966.
- FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. 1. vyd. Praha: Triáda, 1998.
- McQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 2007.
- GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. *Ústavní systém České republiky*. 5. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2013.
- JURÍKOVÁ, Olga. *Prostriedky masovej informácie a propagandy v ideologickej práci strany*. Bratislava, Pravda, 1989.
- KROUPA, J., MOLEK, P., MORAVEC, O., RUJROVÁ, K., ŠUMÁČKOVÁ, K., VYHNÁNEK, L. *Mediální právo*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.
- LINZ, Juan J. *Totalitarian and authoritarian regimes*. London: Boulder, 2000.
- MEADOW, R. G. *Politics of Communication*. New Jersey: ALEX, 1980.
- NORRIS, Pippa. *The Evolution of Campaign Communications. In A Virtuous Circle: Political Communications in Post-Industrial Societies*. New York: Cambridge University Press, 2000.
- ROHLÍKOVÁ, Slavěna. *Strana, stát a masmédia*. Ve sborníku Manipulátoři. Praha: Karolinum, 2002.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2006.
- SIEBERT, Fred S., PETERSON, Theodore., SCHRAMM, Willbur. *Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do*. University of Illinois Press, 1963.
- VÁŇA, Tomáš. *Jazyk a totalitarismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013.

Periodická literatura:

- Rudé právo: Orgán Ústředního výboru Komunistické strany Československa*. 1971, Ročník 51.

Obsah

Seznam použitých zkratk	3
Úvod	4
1. Nedemokratický režim	5
1.1 Raymond Aron	6
1.2 Hannah Arendtová	6
1.3 Friedrich a Brzezinski	7
1.4 Juan J. Linz	8
1.4.1 Juan J. Linz a Alfred Stepan	9
1.5 Giovanni Sartori	10
2. Nedemokratický režim v Československu	11
3. Volby	13
3.1 Nesvobodné volby	16
3.1.1 Svoboda voliče.....	17
3.1.2 Souboj více stran	18
3.1.3 Volební výsledky	19
3.2 Smysl zkoumání nesoutěživých voleb	20
3.3 Funkce nesoutěživých voleb	22
3.3.1 Komunikační funkce.....	24
3.3.2 Vzdělávací funkce.....	25
3.3.3 Legitimizační funkce	25
3.3.4 Distribuční funkce	26
3.3.5 Funkce významné společenské kontroly	27
4. Charakteristika období	27
4.1 Pražské jaro	28
4.2 Nástroje konsolidace režimu	29
4.3 Opozice a paralelní kultura	30
4.4 Stranický systém	31
4.5 Ústavní uspořádání.....	32
5. Volby 1971	33
5.1 Institucionální ukotvení.....	35
5.2 Proces výběru kandidátů	36
5.2.1 Kandidátní listiny	37
5.3 Volební kampaně	38

5.3.1 Předvolební agitace	39
5.4 Průběh voleb	40
5.4.1 Tajnost volby	41
5.4.2 Sčítání hlasů	41
5.5 Volební výsledky	42
5.6 Záměr voleb	44
Závěr	46
Použitá literatura a zdroje	49

Seznam použitých zkratk

ČNR – Česká národní rada

FS – Federální shromáždění

KSČ – Komunistická strana Československa

NF – Národní fronta

SNR – Slovenská národní rada

SSSR – Sovětský svaz (Svaz sovětských socialistických republik)

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

Úvod

Podle analýzy publikované každoročně organizací Freedom House, pouze 125 z celkem 195 zahrnutých států pořádalo v roce 2014 demokratické volby.¹ Na světě je tedy stále přibližně čtyřicet procent zemí, jejichž volby jsou svým charakterem pokládány za nesvobodné. I přes tuto skutečnost, zkoumání nedemokratických voleb nebyl a není v akademických studiích věnován výrazný prostor. Důvody jsou pochopitelné - nedostatek relevantních dat nebo zdánlivá nedůležitost takových voleb v režimech, které zakazují opozici. Ovšem několik málo autorů, kteří na tuto problematiku upozorňují, se shodlo, že i nedemokratické volby vykazují několik, ač od demokratických voleb odlišných, funkcí.

Nedemokratickou minulostí ve středoevropském prostoru se zabývá nespočet publikací a studií, nicméně role voleb v komunistickém Československu zůstává rovněž nadále poměrně opomíjeným tématem. Jednu z mála výjimek představuje Jakub Charvát se svou studií *Volby a komunistické Československo (v komparativní perspektivě)*. V práci analyzuje problematiku fungování komunistických volebních institucí a jejich proměny v čase. Také se v jedné z kapitol obecně zabývá funkcemi voleb v komunistických režimech, ovšem ve své případové studii, ve které se soustřeďuje na první poválečné volby v roce 1946 v komparaci s některými vybranými režimy střední a východní Evropy, se zaměřuje zejména na klasifikaci voleb z hlediska jejich kompetitivnosti. Jejich funkcím se zde blíže nevěnuje.

Tato bakalářská práce má charakter kvalitativního výzkumu, konkrétně případové studie a jejím cílem je shrnout dosavadní poznatky k tématu role voleb v nedemokratických režimech a analyzovat roli voleb v takových režimech na základě konkrétního případu - voleb pořádaných v komunistickém Československu na konci roku 1971. Vodítkem budou následující výzkumné otázky: Jaký měl režim důvod pořádat nedemokratické volby? Chtěl tím jen legitimizovat svou moc a zakončit tak etapu vlastní konsolidace nebo volby měly více funkcí? Pokud ano, jaké funkce mají takové volby pro režim a jaké pro voliče? S ohledem na specifika zkoumaného období se pokusím tyto otázky zodpovědět.

Považuji za nezbytné na tomto místě poznamenat, že proměny komunistického režimu v čase se promítaly i do jeho volební legislativy. Jsou to zejména liberalizační

---

¹ Srov. Freedom in the World - Electoral democracies. Freedom House [online]. 2015 [cit. 2015-12-17]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/sites/default/files/Number%20and%20Percentage%20of%20Electoral%20Democracy,%20FIW%201989-2015.pdf>

tendence v letech 1967 a 1989, které se zasadily o částečnou změnu volebních institucí a role voleb v těchto letech by tak mohla být jiná, než jak ji popisují v následujícím textu. Nicméně, jak bude naznačeno, v období od počátku okupace v srpnu 1968 až do období, které předcházelo pádu režimu v roce 1989, režim zůstává poměrně rigidní a lze předpokládat, že se role voleb v tomto období výrazně neproměňovala.

Práce je rozdělena do pěti kapitol. V části první stručně shrnuji debatu o klasifikaci nedemokratických režimů, v části druhé se pak věnuji konkrétnímu zařazení režimu v Československu. Třetí kapitola se zabývá obecnou charakteristikou voleb a slouží jako teoretický základ pro analýzu voleb nedemokratických a jejich funkcí. Část čtvrtá stručně mapuje dobový kontext v Československu a slouží k pochopení příčin konání a průběhu voleb v roce 1971, kterým se detailně věnuji v páté kapitole. Získané poznatky poté shrnuji částečně v poslední podkapitole praktické části a taktéž v samém závěru práce.

1. Nedemokratický režim

V úvodu první kapitoly teoretické části práce pokládám za nutné vymezit pojem nedemokratický režim, ale jelikož jen samotná odborná diskuze nad klasifikací nedemokratických režimů významně přesahuje rozsah této práce, pokusím se ji shrnout jen velmi stručně. Autoři moderních politologických teorií obvykle rozlišují pojem totalitarismus a jiné nedemokratické režimy (režimy autoritářské apod.), přičemž pro totalitní režim samotný přicházejí se sérií kritérií, jež se u jednotlivých myslitelů může částečně lišit. Zejména literatura padesátých let se zabývala totalitarismem jakožto teoretickým konceptem ve spojení s hodnocením převážně nacismu a fašismu, později, kvůli jeho přetrvávající aktuálnosti, byl používán k deskripci komunistického režimu.² Z tohoto důvodu považuji za zásadní nastínit diskuzi o totalitarismu, která bude posléze sloužit jako východisko k pochopení povahy režimu v Československu před rokem 1989. V následující kapitole tedy budou představena jednotlivá kritéria relevantních autorů, jež musí daný režim vykazovat, aby mohl být pokládán za totalitární. Z těchto podmínek se posléze pokusím vytvořit vlastní syntézu, která bude sloužit jako výchozí teoretický základ pro následnou analýzu konkrétního případu.

---

² Srov. ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2006. s. 225

1.1 Raymond Aron

Francouzský myslitel Raymond Aron vytyčil pět základních prvků totalitarismu, který dle něj můžeme považovat za dokonalý fenomén, pokud jsou všechny tyto elementy spojeny a plně uskutečněny.³ Patří mezi ně přítomnost jediné strany, která má monopol na politickou činnost. Autor dále vyžaduje, aby tato strana byla hlasatelkou ideologie, které je přikládána absolutní autorita a tato ideologie se stává oficiální státní doktrínou. Stát je tak držitelem dvojího monopolu určenému k jejímu šíření - monopolu prostředků násilí a monopolu prostředků přesvědčování. Všechny komunikační prostředky, jako je tisk nebo rádio, jsou ovládány státem. Plně podřízena státu a oficiální ideologii je také většina ekonomických a profesních aktivit.⁴ “Protože všechno je státní činnost a protože každá činnost je podřízena ideologii, je chyba, které se někdo dopustí v ekonomické nebo profesní činnosti, současně chybou ideologickou. Odtud vyplývá nakonec politizace, ideologické přehodnocení všech možných chyb jednotlivců a jako závěr teror policejní i ideologický.”⁵ Aron tedy považuje za základní znaky totalitarismu monopol strany a ideologický teror.⁶

1.2 Hannah Arendtová

Teror považuje za průvodní znak totalitárního režimu také německá myslitelka židovského původu Hannah Arendtová.⁷ Fenomén totalitarismu analyzuje ve svém zásadním díle z padesátých let *Původ totalitarismu*. Dochází k názoru, že totalitarismus je výsledkem vývoje moderní, masové společnosti 20. století.⁸ Na totalitarismus nenahlíží výlučně jako na systém, za esenciální prvek považuje státní ideologii a také fakt, že se stát snaží pronikat do všech sfér života společnosti za použití masové indoktrinace a teroru. Chce tak stvořit “nového člověka”, který bude zcela podřízen státustraně. To je možné za přítomnosti dvou podmínek. Zaprvé, společnost je řízena jedinou politickou stranou v čele se zbožštělým vůdcem, a tato strana je nositelkou ideologie a teroru. A zadruhé, taková společnost je charakteristická svou masovostí,

³ Srov. ARON, Raymond. *Demokracie a totalitarismus*. Brno: Atlantis, 1993. s. 158

⁴ Srov. ARON, Raymond. *Demokracie a totalitarismus*. Brno: Atlantis, 1993. s. 158

⁵ Tamtéž, s. 158

⁶ Tamtéž, s. 158

⁷ Srov. ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1996. s. 476

⁸ Srov. ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2006. s. 226

způsobující izolovanost jedince a jeho vykořeněnost z tradičních společenských struktur.⁹

Arendtová také zdůrazňuje roli propagandy v totalitárním režimu: “Síla totalitarismu může přitahovat jen lůzu a elitu; masy je třeba si získat propagandou. Brzy bylo uznáno a často pak i prohlašováno, že propaganda a teror představují v totalitních zemích dvě strany téže mince. Je to však pravda jen z části. Kdekoli má totalitarismus absolutní moc, nahradí propagandu indoktrinací a násilí už neužívá tolik k zastrašování lidí (to dělá jen v počátečních fázích, kdy ještě existuje opozice) jako spíš k neustálému dodávání zdání reality svým ideologickým doktrínám a účelovým lžím.”¹⁰

1.3 Friedrich a Brzezinski

Za zcela zásadní je v této diskuzi považováno dílo politologů Carla J. Friedricha a Zbigniewa K. Brzezinského. Friedrich vymezil totalitarismus jako zcela jedinečnou formu politické vlády, a definoval totalitární režim na základě jeho pěti hlavních rysů. Těmi jsou: oficiální ideologie, jediná masová politická strana, monopol na kontrolu všech prostředků ozbrojené moci, kontrola prostředků masové komunikace a systém fyzické a psychologické kontroly společnosti prostřednictvím policie využívající teroristických postupů. Společně s Brzezinským tyto kategorie později revidovali a přidali šestou, a to centrální řízení a kontrola ekonomiky.^{11,12}

Totalitarismus pro tyto autory představuje formu vlády nemyslitelnou a nerealizovatelnou bez moderních technologií a existence masové společnosti, tedy bez typických rysů moderní společnosti. Taková společnost je charakteristická svou atomizací - člověk se tak stává izolovaným jedincem. V totalitní diktatuře tak takový jedinec ztrácí charakteristické vlastnosti občana a stává se snadno manipulovatelným, neschopen se proti režimu bránit. S tímto názorem se ztotožňuje i Hannah Arendtová.¹³

⁹ Srov. BALÍK, Stanislav, KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2004. s. 37

¹⁰ ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1. vyd. Praha : Oikoymenth, 1996. s. 473

¹¹ Srov. ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2006. s. 228-229

¹² Autoři potom k šesti hlavním znakům v průběhu let přidávali další, podle toho, jak se vyvíjely režimy sovětského bloku.

¹³ Srov. ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2006. s. 230-231

1.4 Juan J. Linz

Na dílo Friedricha a Brzezinského navázal na počátku sedmdesátých let také španělský politolog Juan José Linz. V jejich definici zdůrazňuje prvek teroru, pro Linze se ale nejedná o stěžejní charakteristiku (narozdíl od Hannah Arendtové).¹⁴

Charakteristické aspekty totalitárního režimu jsou dle Linze následující: centrum moci, které je monistické, nikoli monolitické. To znamená, že legitimita veškerých existujících institucí je odvozena od tohoto centra. Další instituce tedy nevznikají jako přímý důsledek jisté dynamiky ve společnosti, ale jsou vytvářeny s čistě politickým záměrem. Dalším prvkem je existence jediné, autonomní ideologie, se kterou se toto centrum moci identifikuje a která je základem všech zákonů a pravidel. Ideologie neovlivňuje jen politickou činnost, ale zasahuje i do interpretace historie a sociální reality. Pokud je identifikováno jednání v nesouladu s ideologií, následuje udělení sankcí. Participace občanů a aktivní mobilizace pro politické a kolektivní úkony je podporována, žádána, odměňována a prováděna skrz jedinou stranu a množství monopolistických sekundárních institucí a skupin. Pasivní poslušnost a apatie, které jsou charakteristické pro autoritářské režimy, jsou vládnoucí skupinou vnímány jako nežádoucí. Dalším charakteristickým prvkem totalitárního režimu je také podřízenost armádních autorit centrální moci, což není pravidlem v ostatních nedemokratických režimech.

Linz tvrdí, že každý z těchto jednotlivých aspektů můžeme odděleně nalézt v různých typech nedemokratických režimů. Je to ale jen režim totalitární, respektive režim blízký se tomuto ideálnímu typu, který vykazuje přítomnost všech zmíněných charakteristik.¹⁵ Linz také později zásadně přispěl do diskuze o rozlišování a kategorizaci různých typů nedemokratických režimů, když vypracoval svůj koncept režimů autoritářských. Autoritářské režimy jsou zcela svébytnou kategorií, existující vedle režimů totalitárních a demokratických. Linz je charakterizuje jako politické systémy s limitovaným politickým pluralismem, bez vedoucí ideologie, ale s typickou mentalitou, bez reálné občanské politické participace, ve kterých jsou hranice moci vůdce či malé skupiny formálně špatně definovány, ale mohou být snadno předvídatelné.¹⁶

¹⁴ Srov. LINZ, Juan J. *Totalitarian and authoritarian regimes*. London: Boulder, 2000. s. 65-66

¹⁵ Tamtéž, s. 68-70

¹⁶ Srov. BALÍK, Stanislav, KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2004. s. 50.

Na základě výslednice těchto faktorů potom vznikají různé typy autoritářských režimů, Linz jich celkem definoval sedm.¹⁷ Pro účely této práce nás bude zajímat právě sedmá kategorie - posttotalitní autoritativní režim, který je dle autora aplikovatelný na státy východní Evropy od poloviny 50. let 20. století, do pádu komunismu na sklonku 80. let a kam tedy spadá i Československo v letech 1968-1989.

1.4.1 Juan J. Linz a Alfred Stepan

Ve společně vydané knize *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, Juan J. Linz společně s politologem Alfredem Stepanem dále rozvíjejí Linzovu typologii nedemokratických režimů. Sedmý typ - posttotalitní autoritářský režim v tomto díle "povyšují" a pokládají jej, spolu s demokracií, autoritářským režimem a totalitarismem za čtvrtou kategorii možného politického uspořádání, jelikož se jim vzdálenost posttotalitarismu od jiných typů autoritativních režimů zdála příliš velká.¹⁸ Jak bylo již zmíněno, do této kategorie spadají zejména evropské postkomunistické státy, které se dle autorů v určitém momentě přibližovaly ideáltypu totalitarismu. Název "posttotalitarismus" naznačuje, že takový režim je výsledek proběhnuvších změn v systému, který se přibližoval totalitárnímu modelu. Posttotalitarismus není tedy modelem genetickým, nýbrž evolučním.¹⁹

V posttotalitním režimu je podle autorů uplatňována větší míra společenského pluralismu, než je tomu v režimech totalitních. V pozdním posttotalitarismu dokonce můžeme hovořit o "paralelní" kultuře. Nemůžeme zde ovšem nalézt žádné příznaky pluralismu politického, existuje stále jediné centrum moci. Zcela specifická je i instituce vůdce v posttotalitním režimu. Vůdce (či vůdcové) bývají spíše technokratičtí a byrokratičtí než charismatičtí. Typická je také přetrvávající existence totalitní ideologie, která je ovšem již vládci považována za utopickou a společnost jí sice trpí, ale již jí

¹⁷ 1. Byrokraticko-militaristické, 2. organicko-etatistické, 3. mobilizačně-autoritativní, 4. postkoloniální mobilizační, 5. rasové a etnické "demokracie", 6. defektní a pretotalitní a 7. posttotalitní autoritářské režimy.

¹⁸ Srov. BALÍK, Stanislav, KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2004. s. 56-61

¹⁹ Srov. LINZ, Juan J. a ALFRED STEPAN. *Problems of Democratic Transition And Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996. s. 293

nevěří. Klesá také intenzita síly mobilizace, jelikož účast na rituálech je sice stále povinná, ale kvůli pouze pasivní akceptaci centrální ideologie jí chybí entusiasmus.²⁰

1.5 Giovanni Sartori

Na Friedricha, Brzezinského a Arendtovou částečně myšlenkově navazuje také italský politolog Giovanni Sartori, který taktéž považuje totalitarismus za fenomén spjatý s moderní společností. Je toho názoru, že pojem totalitarismus je nový název pro něco dosud nepojmenované.²¹ S Friedrichem a Brzezinským ale nesouhlasí v několika ohledech. Například vládní monopol ozbrojených sil nepovažuje za typický jev totalitarismu, jelikož se týká i demokracií. Rovněž přítomnost oficiální ideologie je charakteristickým prvkem nejen systémů totalitárních, ale i autoritářských. Dále nesouhlasí s posledním, dodatečně přidaným bodem, kterým je centrálně plánovaná ekonomika.²² “Nacismus (...) neměl centrálně řízenou ekonomiku, takže když “totalitarismus” aplikujeme zároveň na Hitlerův a Stalinův režim, máme tu znak, který se významně prezentuje v jednom, ale úplně chybí v druhém případě.”²³

Totalitarismus dle Sartoriho sémanticky označuje uvěznění celé společnosti v rámci státu. Typickým prvkem, odlišujícím totalitarismus od všech ostatních forem nedemokratických režimů, je politika pronikající do všech myslitelných sfér života člověka. O totalitarismu hovoří jako o nejvyšším stupni despotismu, který vládne pomocí strachu. Totalitarismus je tedy charakteristický nejvyšším stupněm strachu, tedy terorem. Autor dává za pravdu Hannah Arendtové, pro kterou byl teror centrálním prvkem totalitárních režimů. Arendt ale reagovala na soudobé systémy - nacismus a stalinismus. Sartori tvrdí, že jak se komunistické režimy posléze množily a stabilizovaly, ukázalo se, že teror byl spíše proměnlivým, nikoli typickým, definujícím prvkem všech totalitních systémů bez rozdílu, jelikož existují takové, které se k teroru uchýlovat nemusí.²⁴

Sartori totalitarismus chápe jako weberovský ideální typ, respektive “pólový typ”. Hovoří o pólovém, tedy extrémním konci pomyslného kontinua, na jehož druhém konci

²⁰ Srov. BALÍK, Stanislav, KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2004. s. 60-62

²¹ Srov. SARTORI, Giovanni. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993. s. 195

²² Tamtéž, s. 197

²³ SARTORI, Giovanni. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993. s. 197

²⁴ Srov. SARTORI, Giovanni. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993. s. 199-200

se nachází demokracie. Takový totalitární režim tedy obsahuje veškeré vytyčené znaky dotažené do “dokonalosti”. To prakticky znamená, že všechny reálně existující režimy, demokratické i nedemokratické, se pohybují na tomto kontinuu, přibližující se jednomu či druhému extrému podle toho, které znaky vykazují.²⁵ Můžeme tedy rozlišit ideální, teoretický totalitarismus a konkrétní totalitární politický režim. Totalitární politický režim tedy chápeme jako reálný způsob vykonávání politické moci.²⁶

2. Nedemokratický režim v Československu

Jak bylo nastíněno, přesné zařazení komunistického režimu v Československu je velmi obtížné, a to kvůli jeho proměnám v čase a také faktu, že vykazoval své typické znaky. Často se o něm v běžném kontextu hovoří jako o totalitě, což řada autorů odmítá. S jistotou lze říci, že země východního bloku můžeme označit jako nedemokratické, problém ale je, o jaký typ nedemokratického režimu se jedná. Československý režim samotný se vymyká standardním definicím totalitárních režimů, tak, jak se popisují R. Aron, H. Arendtová nebo autoři Friedrich a Brzezinsky. Připomeňme si, že za jeden ze základních znaků totalitárního režimu Aron považuje ideologický teror. Podobně Arendtová vnímá státní ideologii jako stěžejní prvek režimu. Komunistický režim v Československu obecně kladl důraz na poslušnost stranickému vedení, prorežimní propaganda se soustředila na podporu režimu jakožto garanta zajišťování materiálních potřeb občanů, nikoli na podporu budování ideologicky čistého, dokonalého systému. Je to zejména prvek mobilizace, který, jak si vysvětlíme níže, je po roce 1968 přítomen jen zčásti a představuje tak určitý paradox: k mobilizaci společnosti sice docházelo, ovšem pouze ve své ideologicky vyprázdněné, apatické podobě.

Demonstrovali jsme, že nejkompexnější klasifikaci v tomto směru nabízejí Juan J. Linz a Alfred Stepan. Jako ideální se jeví zařazení československého režimu do Linzovy a Stepanovy kategorie posttotalitních režimů, tedy režimů s přímou vazbou na předcházející totalitní minulost. Důležitý je prvek přítomnosti centrální a posvátné ideologie, která je vládci sice stále používána k zajištění mobilizačním rituálům, nicméně je již jak jimi samotnými, tak společností považována za utopickou a vyprázdněnou. Účast na rituálech je tak stále povinná, postrádá však entuziasmus.

²⁵ Srov. SARTORI, Giovanni. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993. s. 202.

²⁶ Srov. NOVÁK, Miroslav, KUBÁT, Michal. *Úvod do studia politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, s. 725.

Všudypřítomná pasivita a stažení se do soukromí je něco, co by čistě totalitární režim nepřipustil.²⁷

Vztáhneme-li tyto definice na Československo před rokem 1989, najdeme velký počet společných znaků: neexistence politického pluralismu, jediná strana plní funkci vůdčí síly, což je dokonce formálně zakotveno v ústavě. V čele státu a strany již nestojí “charismatický vůdce”, nýbrž “státně-technokratické vedení”. Dle Linze a Stepana již může v posttotalitním režimu dokonce existovat jistá míra tolerance některých opozičních skupin a ve společnosti tak vzniká jakási paralelní kultura.²⁸ V Československu byla sice v nepolitické sféře omezená pluralita tolerována, ovšem nedošlo k jejímu zásadnímu rozšíření, až do konce 80. let se jednalo spíše o intelektuální, než politickou alternativu.²⁹

Pojem posttotalismus implikuje, že se jedná o období přicházející “po totalitě” a tedy že i československý komunistický režim si prošel různými etapami vývoje. Období, které se nejvíce přibližovalo totalitnímu “ideáltypu” je dle Linze Československo v období po roce 1948, které autor nazývá “kvazitotalitárním” režimem. Později, zejména během relativního uvolnění poměrů v polovině šedesátých let, můžeme pozorovat jistou pluralizaci režimu.³⁰ Tato etapa ve znamení “socialismu s lidskou tváří” byla ovšem přerušena invází sovětských vojsk. Pro zpřesnění definice a ilustraci evolučních fází následujícího období od roku 1968 nám Juan J. Linz a Alfred Stepan nabízejí detailnější klasifikaci v rámci posttotalitních režimů: hovoří o raném, zamrzlém a zralém posttotalitarismu.³¹ Úvodní etapu po srpnu 1968, tedy normalizační období, bychom mohli zařadit do kategorie raného posttotalitarismu a zbývající období až do sklonku let osmdesátých jakožto zamrzlý posttotalitarismus, v němž dochází k jisté toleranci opozičních či kritických struktur, ovšem ostatní kontrolní mechanismy vedoucí strany zůstávají zakonzervovány a nikterak se nevyvíjí. Takový režim potom není schopen pružně reagovat na změny ve společnosti a většinou končí kolapsem,³² což byl případ i Husákova režimu. K závěrečné etapě, tedy zralému posttotalitarismu, který

²⁷ Srov. BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. Praha: Dokořán, 2004, s. 62.

²⁸ Srov. LINZ, Juan J. a Alfred STEPAN. *Problems of Democratic Transition And Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996. s. 47

²⁹ Srov. KUNŠTÁT, Daniel. *Za rudou oponou: Komunisté a jejich voliči po roce 1989*. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013, s. 76.

³⁰ Srov. LINZ, Juan J. *Totalitarian and authoritarian regimes*. London: Boulder, 2000. s. 255

³¹ Srov. LINZ, Juan J. a Alfred STEPAN. *Problems of Democratic Transition And Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996. s. 42

³² Tamtéž, s. 50

již předpokládá existenci paralelní struktury (a z ní potenciálně formující-se opozice), se režim v Československu nikdy nepropracoval.³³

Naproti tomu Michal Kubát³⁴, navrhuje zmíněný Linzův termín kvazitotalitarismus uplatňovat pro popis povahy komunistického režimu v Československu jakožto celku, jelikož tyto režimy *“chtějí být totalitní, ale z nějakého důvodu se jim to nedaří a spokojí se tedy s jeho měkčí náhražkou.”*³⁵ Také Miroslav Novák³⁶ podtrhuje důležitost elementu aspirace režimu na to, stát se totalitním a považuje klasifikaci pomocí pólových typů za určující. Argumentuje tím, že komunistické Československo nevykazovalo všechny znaky totalitarismu, ale zároveň odpovídalo většině znaků. Například zdůrazňuje, že přestože aspekt masového teroru (tak, jak jej popisuje Hannah Arendtová) v něm absentuje, spíše než intenzitu represí je nutno brát v potaz jejich podstatu. Jinými slovy to, že je režim posttotalitární či kvazitotalitární ještě nevyovídá o povaze a zvrácenosti jeho vůdčí doktríny, která se snaží pronikat do všech sfér společnosti, jak tomu bylo i v případě československého komunismu.³⁷ Jestliže tedy přijmeme Sartoriho chápání totalitarismu jakožto ideálního typu, ke kterému se reálně existující režimy jen přibližují, ale nemohou se jím zcela stát, Československo před rokem 1989 můžeme chápat jakožto nedemokratický režim mající řadu aspektů totalitarismu (nicméně ne všechny a ne do maximální možné míry).

3. Volby

Termín volby sám o sobě implikuje možnost výběru ze dvou a více alternativ a přirozeně si ho spojujeme s demokratickým způsobem vytváření orgánů veřejné moci.³⁸ Můžeme samozřejmě namítnout, že volby nikdy nejsou procesem naprosto spravedlivým a rovným. Dle současného demokratického paradigmatu, volby vždy umožňují propůjčit moc suverénního lidu těm nejschopnějším a nejmocnějším. Jak volby klasické (tedy pokládané za svobodné a soutěživé), tak volby nesoutěživé

---

³³ Tamtéž, s. 43

³⁴ Srov. KUBÁT, Michal. *Teorie nedemokratických režimů a východní Evropa 1944–1989*. Politologický časopis. 2006, 13(2): 147

³⁵ Tamtéž, s. 147

³⁶ Srov. NOVÁK, Miroslav. *Mezi demracií a totalitarismem: Aronova politická sociologie industriálních společností 20. století*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Mezinárodní politologický ústav, 2008, s. 117.

³⁷ Tamtéž, s. 118

³⁸ Srov. GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. *Ústavní systém České republiky*. 5. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2013, s. 105

spočívají v jistém ovlivnění vůle lidu. Ovlivnění, které můžeme teoreticky odstranit jen nastolením přímé demokracie či náhodným a pravidelným losováním.³⁹

Robert Dahl v své teorii polyarchie nastavuje podmínky, které by měl systém splňovat, aby se přibližoval ideáltypu demokratického zřízení, tedy systém s maximální možnou rovností a suverenitou lidu.

1. Každý člen státního celku vykonává akt, jenž vyjadřuje zvolení preference mezi nabízenými alternativami - tzn. hlasování
2. Váha hlasu každého individuálního voliče je při sčítání hlasů identická
3. Alternativa s nejvyšším počtem hlasů je prohlášena za vítěznou
4. Každý člen může posoudit již nabízené alternativy a přidat k nim své vlastní preferované alternativy
5. Všichni potenciální voliči jsou vybaveni stejnými informacemi o jednotlivých alternativách.⁴⁰

Z teoretického hlediska mohou volby v totalitárním režimu první tři podmínky splňovat beze zbytku a to často i lépe, než hlasování v režimu pokládaném za demokratický. Otázka reálných politických preferencí je v nedemokratickém režimu zpochybněna. Jestliže voliči hrozí za nehlasování sankce, k volbám se raději dostaví a zvolí si z režimem nabízených možností. Stejně tak je prakticky nenaplnitelná i podmínka číslo čtyři, jelikož je realizovatelná jen ve velmi malých společnostech. Pátá podmínka může taktéž v ideálním případě jen předpokládat, že zdroje takových informací nebyly nijak manipulovány či cenzurovány.⁴¹ Co se týče zmíněných pěti podmínek, režim je může více či méně splňovat před volbami a v průběhu voleb, nicméně potom prostě ignorovat jejich výsledky. Proto je nezbytné vytyčit další podmínky, týkající se mezivolebního období.⁴²

6. Alternativy s vyšším počtem hlasů nahrazují ty, které získaly menší počet hlasů
7. Příkazy takto zvolených jsou vykonávány
8. V rámci maximalizace politické rovnosti a suverenity lidu jsou veškerá rozhodnutí v mezivolebním období podřízena těm, kteří byli volbami zvoleni do funkce, nebo, v

---

³⁹ Srov. HERMET, Guy. Les élections dans les régimes autoritaires: esquisse d'un cadre d'analyse. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. Des élections pas comme les autres. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 23

⁴⁰ Srov. DAHL, Robert. A preface to democratic theory. Expanded ed. Chicago: University of Chicago Press, 2006, s. 67.

⁴¹ Tamtéž, s. 68

⁴² Tamtéž, s. 70

závislosti na konkrétních ústavních podmínkách, jsou taková rozhodnutí vykonávána v souladu s předchozími sedmi podmínkami. A nebo je splněno obojí zároveň.

Robert Dahl tím pádem konstatuje, že žádné politické zřízení tyto podmínky není schopno beze zbytku naplnit.⁴³

Pokud připustíme, že absolutně demokratický systém je jakýmsi ideálním typem, můžeme si určit podmínky takových voleb, které budeme považovat za demokratické. Předpokládejme, že aby volby mohly být pokládány za demokratické, musí být soutěživé, to znamená, že musejí probíhat ve svobodném a pluralitním prostředí, ve kterém se spolu utkává několik politických stran či kandidátů. Soutěživé volby jsou tím pádem nezbytným (ale nikoliv jediným dostačujícím) předpokladem pro vytvoření fungujícího demokratického systému. V tomto smyslu výraz “soutěživé” znamená svobodné a spravedlivé, tedy demokratické volby, zatímco volby, které soutěživost kandidátů nevykazují, jsou označovány jako nedemokratické.⁴⁴ Nezbytným aspektem demokratických voleb je také pravidelnost jejich pořádání.⁴⁵

V následující kapitole se budu zabývat nedemokratickými, tedy nesoutěživými volbami. Jako výchozí literatura mi bude sloužit *Des élections pas comme les autres*, kniha vydaná v roce 1978, na které se podíleli politologové Guy Hermet, Alain Roquié a Juan J. Linz, autoři řady publikací o nedemokratických režimech. Zejména vycházím z její konceptuální části napsané Guy Hermetem a z kapitoly věnované funkcím voleb v nedemokratických režimech od Juana J. Linze. S přihlédnutím k roku vydání knihy, autoři operují s četnými příklady z nacistického Německa či z Mussoliniho Itálie, ovšem dokážeme si, že hypotézy, se kterými přicházejí, jsou často poplatné i režimu v komunistickém Československu či jiným nedemokratickým režimům. Problematiku funkcí voleb rozebírají také Richard Rose a Harve Mossawir v článku *Voting and Elections: A functional analysis*, z jejichž analýzy taktéž čerpám.

V následující části analyzuji kritéria, které musí volby splňovat, abychom je mohli označit za demokratické. Pokud nějaký z aspektů absenteje, či není zcela naplněn, volby se stávají nesvobodnými. Taktéž se zabývám funkcemi a cíli takových voleb. Tato část práce mi bude sloužit jako teoretický základ k praktické části, kde

---

⁴³ Tamtéž, s. 71

⁴⁴ Srov. HERMET, Guy (ed.). *Unfree Elections*. In: ROSE, Richard. *International Encyclopedia of Elections*. Washington, D.C.: CQ Press, 2000, s. 323-324

⁴⁵ Srov. HERMET, Guy. *Les élections dans les régimes autoritaires: esquisse d'un cadre d'analyse*. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. *Des élections pas comme les autres*. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 27.

skutečnosti popsané v této kapitole porovnáám s konkrétními volbami v Československu v roce 1971.

3.1 Nesvobodné volby

Jak bylo zmíněno, v ideálním případě můžeme volbám přisoudit tři přívlastky - měly by být svobodné, soutěživé a tajné. Svobodná politická soutěž, tedy pluralita kandidátů a možnost voličů si svobodně a tajně zvolit toho svého, představuje obecně přijímané kritérium, které odlišuje svobodné a nesvobodné volby. Analyzujeme tedy míru svobody a soutěživosti voleb a přítomnost aspektu tajnosti volebního aktu, které mohou být manipulovány různými způsoby.

Manipulací volebního procesu se zabývá například Sarah Birchová. Vymezuje tři základní dimenze, v nichž může docházet k manipulaci volebních institucí: manipulace volebních pravidel, manipulace volebního výběru a manipulace hlasování. Dále rozlišuje dva způsoby, jimiž je možné volební legislativu manipulovat - přímou a nepřímou manipulací. Přímá manipulace spočívá v tom, že brání svobodné soutěži nebo rovnosti kandidujících subjektů před zákonem. Přímý typ manipulace zahrnuje přímé i nepřímé omezování volebního procesu. K přímé manipulaci dochází například tehdy, když je určité části populace odepřeno aktivní či pasivní volební právo, či jsou jim do cesty kladeny různé administrativní překážky, které odrazují od účasti ve volbách. Druhým způsobem manipulace je tzv. facilitativní (neboli zplnomocňující) forma manipulace. V tomto případě jsou zaváděna opatření, která umožňují volební podvody či jiné formy volební manipulace či korupce. Jedná se o dvoufázový proces, v němž jsou volební pravidla nastavena tak, aby umožňovala podvody během implementační fáze, nebo aby snížila náklady související s jinou formou narušení volební praxe. Podle Birchové je právě facilitativní typ častějším nástrojem manipulace volebních pravidel, protože je pro režim snazší ho obhájit a představuje tak silné riziko v otázce samotné legitimacy režimu.⁴⁶

Opomenut by neměl být také čtvrtý předpoklad, a tím je míra dopadu voleb na vládní politiku.⁴⁷ Je běžnou praxí, že se výzkum voleb soustřeďuje převážně na analýzu

---

⁴⁶ Srov. BIRCH, Sarah. *Electoral System Manipulation in Non-, Semi- and New Democracies*, 2008. cit. podle CHARVÁT, Jakub. *Volby a komunistické Československo (v komparativní perspektivě)*. In: KOCIAN, Jiří, Jaroslav PAŽOUT a Jakub RÁKOSNÍK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Dokořán, 2010, s. 24-25.

⁴⁷ Tamtéž, s. 26

chování voličů, než na vliv voleb na vládcce a na politický systém samotný. Je přitom zcela zásadní pozorovat motivaci vlády nedemokratického režimu k pořádání voleb.⁴⁸ Standardní, tedy svobodné volby v konečném důsledku ovlivňují politická rozhodnutí, zatímco volby nedemokratické tento efekt nevykazují nebo pokud ano, tak nepřímo.⁴⁹

3.1.1 Svoboda voliče

První z kritérií, tedy míru svobody voleb, můžeme definovat dle míry svobody voliče. Svobodně se rozhoduje, koho bude volit, bez toho, aby byl vystaven jakémukoliv vnějšímu nátlaku, včetně možnosti svůj hlas zničit nebo vhodit bílý lístek.⁵⁰ To znamená, že může vyjádřit svou vůli svobodně, transparentně, se znalostí věci a tajně. Jsou respektována jeho lidská práva, zejména tedy svoboda slova a shromažďování a takřka neomezená možnost registrovat se jako volič nebo jako kandidát⁵¹ (v závislosti na konkrétním nastavení aktivního a pasivního volebního práva). Dále je mu umožněno využít svého volebního práva bez toho, aby byl jakkoli segregován do kategorií, které nějakým způsobem rozdělují elektorát a popírají tak univerzálnost suverenity lidu⁵² - zcela zásadní je tedy globálnost a všeobecnost voleb⁵³ a také fakt, že voličův hlas bude spravedlivě započítán i přesto, že připadá opozici.⁵⁴

Za nesvobodné volby považujeme ty, které nesplňují jeden či více z těchto požadavků. Svobodu voleb tedy můžeme chápat jako přímo uměrnou svobodě voličů. Tato definice ovšem opomíná nepřímé vlivy, jako například sociální tlak, který, ať už

⁴⁸ Srov. LINZ, Juan J. Fonctions et dysfonctions des élections non concurrentielles: les systèmes autoritaires et totalitaires. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. Des élections pas comme les autres. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 104-105.

⁴⁹ Srov. HERMET, Guy (ed.). Unfree Elections. In: ROSE, Richard. International Encyclopedia of Elections. Washington, D.C.: CQ Press, 2000, s. 323-324

⁵⁰ Srov. HERMET, Guy. Les élections dans les régimes autoritaires: esquisse d'un cadre d'analyse. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. Des élections pas comme les autres. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 26.

⁵¹ Srov. KUBÁT, Michal. Volby a volební systémy. In: CABADA, Ladislav a Michal KUBÁT. Úvod do studia politické vědy. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 269.

⁵² Srov. LINZ, Juan J. Fonctions et dysfonctions des élections non concurrentielles: les systèmes autoritaires et totalitaires. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. Des élections pas comme les autres. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s.107.

⁵³ Princip globálnosti voleb znamená, že se voleb mohou účastnit všichni. Princip všeobecnosti potom tento princip zpřesňuje - voleb se mohou účastnit všichni obyvatelé dané země, kteří jsou právně způsobilí. Všichni občané jsou si rovni a nikdo nemůže být vyloučen z veřejného a politického života. Viz. KUBÁT, Michal. Volby a volební systémy. In: CABADA, Ladislav a Michal KUBÁT. Úvod do studia politické vědy. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 270-273.

⁵⁴ Srov. HERMET, Guy. Les élections dans les régimes autoritaires: esquisse d'un cadre d'analyse. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. Des élections pas comme les autres. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 26.

kvůli přítomnosti dominantní ideologie nebo komunitární společnosti, je na voliče konstatně vyvíjen.⁵⁵ Nicméně, ať už se jedná o systém demokratický či nedemokratický, určitá forma sociálního nátlaku je na voliče společností vyvíjena ve všech typech společenských uspořádání. Se sociálním nátlakem souvisí také zmíněná podmínka tajnosti volby, neodmyslitelný aspekt demokratického systému, který je v režimu nedemokratickém porušován. Zejména v totalitárních systémech není hlas pokládán za soukromý akt,⁵⁶ je chápán jako povinnost, než jako právo a představuje jakýsi slavnostní projev identifikace s režimem, tudíž něco, na co by člověk měl být hrdý.⁵⁷ Jak v Sovětském svazu, tak i v komunistickém Československu byl sice prvek tajnosti formálně dodržen, což znamená, že volební pleny sice byly ve volební místnosti nainstalovány, ale jít za ni bylo považováno za podezřelé.

3.1.2 Souboj více stran

Druhým kritériem je soutěživost voleb, tedy přítomnost plurality kandidátů na konkrétní úřad, přičemž volič musí mít možnost výběru mezi různými politickými alternativami. Volby, u kterých je umožněno představit pouze jediného kandidáta či jedinou kandidátní listinu, pokládáme za nesoutěživé.⁵⁸ Soutěživost voleb dále předpokládá, jak již bylo zmíněno, že kandidáti disponují svobodou slova, pohybu a shromažďování, tedy nezbytnými atributy pro pořádání volební kampaně. Přesto, a to i v pluralitních demokraciích, volby mohou být omezeny dvěma aspekty. Jedním z nich je omezení finanční, kdy mají malé strany zpravidla menší šanci uspět kvůli nedostatečným prostředkům na kampaň. Další limit může představovat institucionální omezení, které způsobuje, že některé typy stran jsou postaveny mimo zákon (strany s extrémistickými ideologiemi, separatistická hnutí apod.). Střední kategorii mezi volbami soutěživými a nesoutěživými představují volby polosoutěživé, které mohou být orámovány širokým spektrem různých omezení, tak jako tomu je, i přes formální

---

⁵⁵ Tamtéž, s. 27.

⁵⁶ Srov. LINZ, Juan J. Fonctions et dysfonctions des élections non concurrentielles: les systèmes autoritaires et totalitaires. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. Des élections pas comme les autres. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 130

⁵⁷ Tamtéž, s. 131

⁵⁸ Srov. HERMET, Guy. Les élections dans les régimes autoritaires: esquisse d'un cadre d'analyse. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. Des élections pas comme les autres. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 27

pluralismus ukotvený v ústavě, například v klientelistických státech⁵⁹ (tzn. ve státech se silnou mírou korupce).

Třetí kategorií na pomyslné ose volební soutěživosti jsou volby nesoutěživé. Takové volby se konají zejména v autoritářských a totalitárních režimech, kde režim různými nástroji potlačuje existenci legální opozice či nesouhlasu. Jednou z méně výrazných brzd soutěživosti představuje limitování politického spektra na několik málo stran, které jsou vládnoucí garniturou tolerovány. Tento mechanismus uvedly do praxe zejména komunistické státy východní Evropy před rokem 1989. Zároveň jsou vztyčeny procedurální bariéry, aby režim mohl sledovat růst a vývoj těch několika legálních politických stran či hnutí, které v dané zemi operují. Taková politická opoziční uskupení jsou tolerována jen z důvodu posilování diskutabilní “demokratické” legitimacy dominující vládní strany. Dalším mechanismem je limitování soutěživosti voleb tím, že je voličům dovoleno vybírat mezi několika kandidáty, kteří se objeví na oficiálně schválené kandidátní listině, jako tomu bylo zejména v lidových demokraciích střední a východní Evropy.⁶⁰ Paul Brooker řadí tento typ voleb do kategorie polosoutěživých či semi-kompetitivních. Dle autora jsou polosoutěživé takové volby, které umožňují účast více politických stran, které jsou ovšem zpravidla kontrolované režimem, ačkoliv jiná, než vládnoucí strana nemá zpravidla šanci na úspěch. Je to právě tento typ nedemokratických voleb, který autor považuje za nejvíce sofistikovaný, jelikož zároveň poskytuje důvěryhodnou fasádu volební a demokratické legitimacy daného režimu.⁶¹

3.1.3 Volební výsledky

Třetí kritérium, dle kterého můžeme rozlišit svobodné od nesvobodných voleb, je vliv volebních výsledků na vedení státu. V demokratických režimech je získání či nezískání určitého úřadu podmíněno výsledkem voleb. Vykonavatelé úřadu jsou jmenováni na základě přání většiny elektorátu a vládní politika je tak přirozeně modifikována v závislosti na tom, kdo post obsadí.⁶² Svobodné volby tedy předpokládají princip definitivnosti. To znamená, že po jejich skončení a vyhlášení

⁵⁹ Tamtéž, s. 28.

⁶⁰ Srov. HERMET, Guy (ed.). *Unfree Elections*. In: ROSE, Richard. *International Encyclopedia of Elections*. Washington, D.C.: CQ Press, 2000, s. 325

⁶¹ Srov. BROOKER, Paul. *Non-democratic regimes*. Third ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014, s. 207-208.

⁶² Srov. HERMET, Guy. *Les élections dans les régimes autoritaires: esquisse d'un cadre d'analyse*. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. *Des élections pas comme les autres*. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 29.

výsledků je všichni zúčastnění akceptují. Poražení se uchylují do opozice, která může bez represí legálně a legitimně působit.⁶³ Kombinace těchto tří proměnných - tedy míry svobody voliče, stupně soutěživosti voleb a způsobu nakládání s volebními výsledky - způsobuje výraznou atomizaci mezi různými druhy volební reality v nedemokratických režimech.⁶⁴

V případě takzvaných “polosoutěživých” voleb, vláda například omezí volební právo či počet kandidátů. Tedy i přes existenci jistých omezení, ti, kterým je dána možnost volit, si mohou relativně svobodně vybrat mezi předloženými kandidáty. Takový typ kontrolovaných, nicméně omezeně “pluralitních” voleb, nejčastěji používají konzervativní autoritářské režimy, které se chtějí tvářit jako relativně demokratické. Totalitární a post-totalitární režimy bývalého sovětského bloku se naopak uchylovaly k “jednohlasným” volbám, zabezpečených prezentací jediné strany či jednotné kandidátky,⁶⁵ zajišťující tak magické volební výsledky typu 99,8% hlasů pro jedinou stranu.

3.2 Smysl zkoumání nesoutěživých voleb

Jaká je relevance zkoumání nesoutěživých voleb a v čem by takové zkoumání mělo být přínosné? Dle Guy Hermeta analýza nesvobodných voleb přináší obecný vhled do problematiky negativních stránek volebních procesů. Za důležité pokládá studium samotné organizace takových voleb. Na základě znalosti chování nedemokratických režimů během voleb poté můžeme pozorovat, že i některé zdánlivě liberální demokracie si historicky prošly fázemi, kdy vykazovaly některé ze znaků nedemokratických režimů. Jedním z přesahů zkoumání nesoutěživých voleb, kterému ovšem v této práci nemohl být věnován výrazný prostor, je důležitost politického vývoje a voleb v neindustriálních (či relativně nedávno industrializovaných) zemích. Vyvolává otázku, zda nesoutěživé volby generují mezi občany nedemokratických režimů politickou deprivaci, či naopak jakékoliv volby, ač nesvobodné, urychlují proces učení

---

⁶³ Srov. KUBÁT, Michal. Volby a volební systémy. In: CABADA, Ladislav a Michal KUBÁT. Úvod do studia politické vědy. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 270.

⁶⁴ Srov. HERMET, Guy. Les élections dans les régimes autoritaires: esquisse d'un cadre d'analyse. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. Des élections pas comme les autres. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 30.

⁶⁵ Srov. HERMET, Guy (ed.). Unfree Elections. In: ROSE, Richard. International Encyclopedia of Elections. Washington, D.C.: CQ Press, 2000, s. 325

se demokracii.⁶⁶ K nalezení odpovědi je třeba důkladně analyzovat právní rámec a institucionální prostředí takových voleb. Musíme studovat rozsah volebního práva, záměr, frekvenci a formu voleb, organizaci volebních kampaní (do jaké míry je kampaň podvodná a nátlaková a zda skrytě či otevřeně), tvar volebních obvodů, způsob sčítání odevzdaných hlasů a formu zpracovávání výsledků (tj. důležitost, kterou vláda volebním výsledkům veřejně přisuzuje). Dle autora je také důležité zaměřit se na obsah propagandy a spojení existující mezi kandidáty s těmi u moci a také faktickou svobodu hlasování.⁶⁷

Ovšem pouhý popis samotného právního rámce a skutečných mechanismů konkrétních voleb nestačí, a to kvůli komplexnosti volebního systému. Další faktory, které můžeme považovat za určující, jsou například volební praktiky, politická tradice a socioekonomický a kulturní kontext v dané zemi. Význam voleb v zemi s demokratickou minulostí bude jistě jiný a voličské povědomí rozvinutější, než ve společnostech, ve kterých se nikdy svobodné volby neodehrály.⁶⁸ Kvůli odlišné politické a volební tradici se tedy řada aspektů voleb může lišit, nicméně můžeme odhalit podobnosti zejména co do jejich formální stránky. V typicky post-totalitních státech, tedy i v Československu před rokem 1989, politické mechanismy rozhodování zůstávají skryty jak očím občanů, tak vnějšího světa. Volby poskytují zdroj informací o politické realitě v dané zemi, která za normálních okolností není zřejmá.⁶⁹

Interpretace volebního chování a výrazného zdržení se hlasování představuje spíše okrajový způsob, jak můžeme nesoutěživé volby zkoumat. Je to zejména mechanismus výběru kandidátů, který nám může pomoci pochopit jejich reálnou podstatu. Také skladba kandidátní listiny může reflektovat ideologické nuance, reprezentované různými politickými proudy uvnitř systému jedné strany, které jsou důležité taktéž pro interpretaci volebních kampaní.

Nesoutěživé volby skýtají unikátní příležitost, kdy se totalitární režimy nemohou vyhnout veřejné obhajobě vlastní ideologie, odhalení částí svých koncepcí a politických záměrů a demonstraci schopnosti mobilizace masové podpory.⁷⁰ Je to právě vztah mezi

---

⁶⁶ Tamtéž, s. 326

⁶⁷ Srov. HERMET, Guy. Les élections dans les régimes autoritaires: esquisse d'un cadre d'analyse. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. Des élections pas comme les autres. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 42.

⁶⁸ Tamtéž, s. 43

⁶⁹ Srov. HERMET, Guy (ed.). Unfree Elections. In: ROSE, Richard. International Encyclopedia of Elections. Washington, D.C.: CQ Press, 2000, s. 326

⁷⁰ Srov. HERMET, Guy. Les élections dans les régimes autoritaires: esquisse d'un cadre d'analyse. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. Des élections pas comme les autres. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 46.

vládnoucí mocí a obyvatelstvem, který můžeme díky analýze voleb indentifikovat.⁷¹ Připomeňme si, že Juan J. Linz a Alfred Stepan poukazují na klesající intenzitu mobilizace společnosti v posttotalitním režimu, nicméně volby jsou právě jedním z přetrvávajících rituálů, který je společnost, ač apaticky, nucena dodržovat. V bývalých komunistických zemích byly tedy mobilizační volby obvykle pořádány. Pro autoritativní a post-totalitární režimy nesoutěživé volby fungují jako únikový ventil k odpuštění interních či externích tlaků, které podněcují působení opozice či disentu.⁷²

Co se týče analýzy voličského přístupu, počet hlasů připadajících jednotlivým kandidátům se nám může jevit jako nedůležitý ukazatel. Pokud ale volební výsledky nejsou zfalšované (což režim nemusí pokládat za nutné), můžeme při examinaci konkrétního volebního obvodu zkoumat počty voličů, kteří se zdrželi hlasování (což může být politicky významné, pokud se jedná o jev častý, či koncentrovaný pouze v některých regionech nebo segmentech společnosti), neplatných hlasů nebo vhozených bílých lístků, což taktéž napovídá o míře svobody voličů a můžeme tak interpretovat rozdílné chápání režimní autority mezi různými regionálními, sociálními, náboženskými nebo etnickými entitami.⁷³ Podnětná může být také analýza posledních voleb konaných před pádem demokratických institucí. Nový režim si nemůže dovolit volby zrušit okamžitě, přestože je může právě různými způsoby limitovat. V těchto podmínkách volby slouží k formálnímu přiřknutí legálního rámce, v rámci staré, demokratické ústavy, novým, nedemokratickým vládcům.⁷⁴

3.3 Funkce nesoutěživých voleb

Cílem soutěživých voleb by měl být vznik politické reprezentace (moc je tedy svěřena do rukou tomu, kdo získal podporu většiny elektorátu), tím pádem docílení politické stability a dosažení shody mezi činností vlády a preferencemi a očekáváními

---

⁷¹ Tamtéž, s. 47

⁷² Srov. HERMET, Guy (ed.). *Unfree Elections*. In: ROSE, Richard. *International Encyclopedia of Elections*. Washington, D.C.: CQ Press, 2000, s. 327

⁷³ Srov. HERMET, Guy. *Les élections dans les régimes autoritaires: esquisse d'un cadre d'analyse*. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. *Des élections pas comme les autres*. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 45.

⁷⁴ Srov. LINZ, Juan J. *Fonctions et dysfonctions des élections non concurrentielles: les systèmes autoritaires et totalitaires*. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. *Des élections pas comme les autres*. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 111

většiny voličů.⁷⁵ Se změnou povahy režimu se mění také funkce voleb. Můžeme se tedy ptát, jaké jsou funkce voleb v nedemokratických režimech, když lze předem konstatovat, že se jedná o volby, které více či méně eliminují opozici? Samotný fakt, že se nedemokratické režimy rozhodnou k jejich pořádání, vede k úvaze, že musí očekávat nějaké specifické důsledky, jiné, než běžně pozorujeme u voleb demokratických. Musí se tedy jednat o opodstatněný akt.⁷⁶ Funkce nesoutěživých a nesvobodných voleb jsou méně jasně definovatelné, nicméně existují. Autoři jako Guy Hermet, Juan J. Linz nebo Niemi a Weisberg⁷⁷ se shodují, že u voleb v nedemokratických režimech můžeme pozorovat několik základních, vzájemně se překrývajících funkcí, jejichž hranice jsou velmi arbitrární. Můžeme je rozdělit do následujících čtyř kategorií⁷⁸: **komunikační, vzdělávací, legitimizační a distribuční**.⁷⁹ Vzhledem ke specifiku voleb, které budou v této práci analyzovány, považuji za vhodné zmínit ještě funkci pátou, neméně důležitou, a to funkci **významné společenské kontroly**⁸⁰, jak ji definovali Victor Zaslavsky a Robert J. Brym.

Další strana problému je otázka, zda v nedemokratickém režimu, kde se voliči k volbám musejí dostavit, protože v opačném případě jim hrozí sankce, mají vůbec volby nějakou funkci právě pro jednotlivé voliče. Dokážeme, že funkce nedemokratických voleb se vztahují spíše ke vzájemnému vztahu centrální moci a voličů, případně přímo k vnitřní rovnováze vládnoucího aparátu⁸¹ a pro samotné voliče nemusejí mít vždy význam v klasickém slova smyslu. Jak zmiňují Richard Rose a Harve Mossawir, možnost hlasování by měla mít v ideálním případě pro voliče nějaký emoční význam, měl by jít hlasovat s tím, že je v jeho kompetenci něco ovlivnit. Lze předpokládat, že v demokratickém volebním systému není volební apatie běžným jevem. Pokud se volič rozhodne k volbám dostavit, je pravděpodobné, že samotný akt hlasování pro něj tento

⁷⁵ Srov. KUBÁT, Michal. Volby a volební systémy. In: CABADA, Ladislav a Michal KUBÁT. Úvod do studia politické vědy. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 271.

⁷⁶ Srov. HERMET, Guy. Les élections dans les régimes autoritaires: esquisse d'un cadre d'analyse. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. Des élections pas comme les autres. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 48.

⁷⁷ NIEMI, Richard G a Herbert F WEISBERG. Controversies in voting behaviour. 2nd ed. Washington: Congressional Quarterly, 1984, 637 s.

⁷⁸ Srov. HERMET, Guy (ed.). Unfree Elections. In: ROSE, Richard. International Encyclopedia of Elections. Washington, D.C.: CQ Press, 2000, s. 327

⁷⁹ Například Stephen White přidává také funkci politické mobilizace a socializace. Vzhledem k jejich velmi arbitrárním hranicím, je v této práci zmiňuji v souladu s funkcí komunikační, vzdělávací i s funkcí významné společenské kontroly. Viz WHITE, Stephen. Non-competitive elections and national politics: the USSR Supreme Soviet elections of 1984, Electoral Studies, 4, 1985, č. 3, s.226

⁸⁰ Srov. ZASLAVSKY, Victor a Robert J. BRYM. The functions of elections in the USSR. Soviet studies. 1978, 30.(3): 368-369.

⁸¹ Srov. HERMET, Guy. Les élections dans les régimes autoritaires: esquisse d'un cadre d'analyse. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. Des élections pas comme les autres. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 68.

význam má. Nicméně často extrémně vysoká volební účast v režimech nedemokratických naznačuje, že významná část voličů šla volit naprosto apaticky a z povinnosti. Pokud tedy emoční či politicky významný náboj absentuje z důvodu nemožnosti výběru mezi kandidáty či nemožnosti ovlivnit politická rozhodnutí, hlasování pro voliče pozbývá i svých funkcí.⁸²

3.3.1 Komunikační funkce

Volební proces standardně přináší režimu příležitost pro rozdávání rozkazů a podávání vysvětlení občanům. Také poskytuje režimu příležitost “zvolit si” své prostředníky, aby jednali za ty u moci.⁸³ Jistota totalitárního systému spočívá v existenci jediné vládnoucí strany a zároveň velkého množství organizací, jež jsou s touto stranou spojeny, jsou jí podřízeny a schopny organizovat volební kampaň. Vzhledem k přítomnosti těchto organizací na každé myslitelné úrovni společnosti, jimi vytvořená kampaň je schopna zacílit každého z voličů, vytvářející tak širokou škálu sociálních nátlaků.⁸⁴ V autoritářských režimech je volební období obdobím masivní politizace.⁸⁵ S touto funkcí souvisí zmíněná analýza volebních kampaní, výrazových prostředků a propagandy, kterou režim užívá, aby mobilizoval obyvatelstvo. Volební kampaň je taktéž chápána jako snaha o socializaci mas, jako edukativní proces.⁸⁶ Komunikační funkce tedy úzce souvisí s funkcí vzdělávací.

---

⁸² Srov. ROSE, Richard a Harve MOSSAWIR. Voting and elections: A functional analysis. *Political Studies*. 1967, 15(2): 173-201. DOI: 10.1111/j.1467-9248.1967.tb01843.x.

⁸³ Srov. HERMET, Guy. Les élections dans les régimes autoritaires: esquisse d'un cadre d'analyse. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. *Des élections pas comme les autres*. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 52.

⁸⁴ Srov. LINZ, Juan J. Fonctions et dysfonctions des élections non concurrentielles: les systèmes autoritaires et totalitaires. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. *Des élections pas comme les autres*. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 137.

⁸⁵ Srov. HERMET, Guy (ed.). *Unfree Elections*. In: ROSE, Richard. *International Encyclopedia of Elections*. Washington, D.C.: CQ Press, 2000, s. 327.

⁸⁶ Srov. LINZ, Juan J. Fonctions et dysfonctions des élections non concurrentielles: les systèmes autoritaires et totalitaires. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. *Des élections pas comme les autres*. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 127.

3.3.2 Vzdělávací funkce

Nesvobodné volby reflektují paradox, že samotné hlasování u voleb vrývá občanům do podvědomí, že by mělo být v jejich moci ovlivnit své vládcy, ovšem tuto možnost, i přes nominální rovnost u hlasovací urny, zpravidla nemají. Když vláda věří, že konformita posiluje stabilitu režimu, nesvobodné volby vedou k oslabování a postupnému delegitimizování opozice za současného posilování institucionalizace post-totalitárního či autoritářského režimu.⁸⁷ Tato funkce zároveň splňuje efekt politické socializace jak jednotlivců, tak skupin.⁸⁸ Vzdělávací funkce je také spojena s indoktrinací voliče (který nemůže uniknout intenzivní propagandě vytvářené nejen médii), ale také nutností účastnit se množství předvolebních mítinků a schůzí s volebními agitátory. Edukativní funkce je typická pro komunistické státy.⁸⁹

3.3.3 Legitimizační funkce

Legitimizační funkce státem kontrolovaných voleb může mít dvě formy. Můžeme hovořit o legitimizaci v rámci státu, tedy národní, či legitimizaci mezinárodní. V demokraciích je mezinárodní legitimizace spíše na pozadí, v nedemokraciích ale pořádání voleb představuje jakousi známku “dobrého chování” v očích mezinárodního společenství. Juan J. Linz nicméně tvrdí, že totalitární systémy rozhodně volbami nezamýšlejí získávat legitimitu v očích ostatních států, na funkce voleb je nutno nahlížet zejména interně.⁹⁰ Snaha o legitimizaci moci režimu v rámci státu je důležitým krokem v takových státech, kde “jednohlasný” souhlas s režimem neexistuje, či je bezprostředně ohrožen. Volby obvykle představují nejefektivnější metodu celonárodní mobilizace, která vede napříč lokálními a socioekonomickými štěpnými liniemi. Volby obvykle mají velmi slavnostní charakter, mají podobu jakéhosi svátku a oslavy režimu.⁹¹

---

⁸⁷ Srov. HERMET, Guy. Les élections dans les régimes autoritaires: esquisse d'un cadre d'analyse. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. Des élections pas comme les autres. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 51

⁸⁸ Tamtéž, s. 50

⁸⁹ Srov. LINZ, Juan J. Fonctions et dysfonctions des élections non concurrentielles: les systèmes autoritaires et totalitaires. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. Des élections pas comme les autres. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 138

⁹⁰ Tamtéž, s. 126

⁹¹ Srov. HERMET, Guy. Les élections dans les régimes autoritaires: esquisse d'un cadre d'analyse. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. Des élections pas comme les autres. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 48

Mobilizační funkce je silně přítomna a řada autorů, jako například Antoszewski a Herbut, ji zmiňuje jako svébytnou kategorii.

3.3.4 Distribuční funkce

Nesoutěživé volby reflektují vnitřní rozdělení moci ve státě. Může se jednat o různé vládnoucí skupiny nebo o frakce v rámci jedné strany. V režimech, kde neexistuje pravidelné volební období, je volání populace po volbách známkou potřeby veřejně sankcinovat elity u moci, nebo přáním zviditelnit a podpořit nově vytvořené elementy ve veřejné sféře. Když se autoritářské a post-totalitární režimy začnou postupem času hroutit, distribuční funkce voleb nabírá na důležitosti, režim se tak snaží vytvářet nový, zdánlivě přijatelnější obraz a zároveň si tak připravuje živnou půdu při případném kolapsu režimu - vládci si tak negocíují budoucí posty v režimu nastupujícím.⁹² Ovšem Juan J. Linz spojuje volby spíše s momenty konsolidace moci režimu, než s krizemi legitimacy.⁹³ V situaci, kdy k moci nastupuje nová strana, jejíž představitelé ale nepatří mezi přirozenou elitu společnosti, strana si nemůže dovolit pořádat volby jen s jedinou kandidátní listinou. V takovém případě se snaží přitáhnout vůdčí osoby jiných stran a případné oportunisty, které seskupí ve frontě. K jejich cílené eliminaci z politické scény tak dojde postupně.⁹⁴ Distribuční funkce se vztahuje i k interní debatě v rámci vládnoucí skupiny. Nedemokratické volby slouží nejen k udělení veřejných sankcí různým frakcím vládnoucí strany, ale pokud je to nutné, pomáhají také uvést v chod určitý kulturní, ekonomický, či náboženský nástroj. Tímto se může snažit zmocnit i těch sektorů společnosti, které se buď vymykají jeho kontrole nebo jen neprojevují dostatek entuziasmu a přinutit je tak k větší konformitě.⁹⁵

---

⁹² Srov. HERMET, Guy (ed.). *Unfree Elections*. In: ROSE, Richard. *International Encyclopedia of Elections*. Washington, D.C.: CQ Press, 2000, s. 328.

⁹³ Srov. LINZ, Juan J. *Fonctions et dysfonctions des élections non concurrentielles: les systèmes autoritaires et totalitaires*. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. *Des élections pas comme les autres*. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 127.

⁹⁴ Tamtéž, s. 117

⁹⁵ Srov. HERMET, Guy. *Les élections dans les régimes autoritaires: esquisse d'un cadre d'analyse*. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. *Des élections pas comme les autres*. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 54.

3.3.5 Funkce významné společenské kontroly

Specifikem voleb v komunistických režimech je také funkce společenské kontroly, která režimu umožňovala odhalit jeho případné oponenty a nepřátele, kteří s ním veřejně nesouhlasili. Nedostavit se k volbám totiž představovalo viditelný způsob, jak nesouhlas s režimem projevit. Agitátoři měli k dispozici adresy všech, tudíž kdokoli mohl být předvolán k řádné registraci u volební komise. Zároveň tato funkce úzce souvisí s mobilizační funkcí - režim mohl pomocí předvolební agitace dohlížet nad mobilizací obyvatelstva, jelikož nucená předvolební participace na schůzích a jiných, režimem pořádaných aktivitách, zabraňují formování možných opozičních linií.⁹⁶

4. Charakteristika období

V následující kapitole se budeme věnovat stručné charakteristice reality komunistického Československa, s důrazem kladeným na období normalizace, do kterého spadají (respektive jej neformálně ukončují) volby do všech stranických orgánů konané v listopadu 1971. Soustředit se budu na ilustraci prvků, které byly již nastíněny v závěru první kapitoly o zařazení komunistického Československa v klasifikaci nedemokratických režimů.

V běžném diskurzu se setkáváme s užíváním přívlastku “normalizační” pro charakterizování komunistického Československa od srpna 1968 až po rozpad režimu v listopadu 1989. Toto označení je však nepřesné, jelikož režim se s časem vyvíjel a o normalizaci v pravém slova smyslu můžeme hovořit právě pouze v jeho první fázi (jazykem Linze a Stepana ve fázi raného posttotalitarismu) která byla, oproti fázi následující, kdy došlo k “zamrznutí” režimu, poměrně dynamická. V normalizačním období docházelo k budování mechanismů (respektive k obnovování starých mechanismů, vytvořených již před rokem 1968, upozaděných v období uvolňování režimu, tj. v období Pražského jara)⁹⁷, které umožnily režimu přežít v přibližně identické podobě až do jeho rozpadu v roce 1989. První rok okupace, tedy rok 1969 až

⁹⁶ Srov. ZASLAVSKY, Victor a Robert J. BRYM. The functions of elections in the USSR. *Soviet studies*. 1978, 30.(3): 368-369.

⁹⁷ Pražské jaro 1968 bylo jedním z nejvážnějších pokusů o reformu sovětského socialismu, unikátní z toho důvodu, že nebylo jen záležitostí vnitrostraničnou či frakční, ale reformní hnutí podporovala velká část obyvatelstva. Viz. OTÁHAL, Michal. *Opozice, moc, společnost: 1969/1989*. Praha: Maxdorf, 1994, s. 11.

počátek 70. let byl tak ve znamení upevňování stability režimu.⁹⁸ I přes přežívající zbytky reformních sil z období Pražského jara, okupací republiky byly vytvořeny nové mocenské poměry zcela pod kontrolou Moskvy, která získala možnost v Československu bezprostředně politicky působit a otevřeně se vměšovat do vnitřních a zahraničních politických otázek. Reformnímu vedení byl tak výrazně zúžen prostor pro působení a ocitlo se tak na cestě do izolace.⁹⁹

4.1 Pražské jaro

Pražské jaro, tedy období uvolnění poměrů, patřilo k nejdůležitějším pokusům o reformu sovětského socialismu, jelikož nebylo jen záležitostí vnitrostranickou či frakční - část reformem dostala impuls také takzvaně “zdola” - podporovala je totiž výrazná část obyvatelstva. Jedná se o období, kdy se uvolňovala cenzura, rodilo se nezávislé veřejné mínění a zárodky občanské společnosti. Lid se tak v určitých situacích stával samostatnou politickou a hybnou silou událostí.¹⁰⁰ Vzhledem k vedoucí úloze KSČ probíhal zpočátku boj o reformy uvnitř strany, ovšem po lednovém plénu, kdy si zajistili reformní komunisté v čele s Dubčekem mocenské pozice, se mohlo s uskutečňováním reformem začít.¹⁰¹ Zároveň vznikaly názorově vyprofilované skupiny jako Klub angažovaných nestraníků, které požadovaly změnu dosavadních poměrů. Toto období, které můžeme řadit do Linzovy kategorie demokratizujících se posttotalitarismů, trvalo pouhých 8 měsíců a bylo náhle ukončeno invazí vojsk Varšavské smlouvy.¹⁰² Hlavním cílem okupace byl návrat k sovětskému typu socialismu.¹⁰³ Tento vývoj je pro další pochopení směřování režimu zcela zásadní, jelikož komunistický režim na něj v během následujících let bezprostředně reagoval.

⁹⁸ Srov. BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. Politický systém českých zemí 1848-1989. 1. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2003, s. 159.

⁹⁹ Srov. BÁRTA, Miloš. Pokus o záchranu reformního programu. In: Československo roku 1968: 2. díl: počátky normalizace. Praha: Parta, 1993, s. 5.

¹⁰⁰ Srov. PREČAN, Vilém. Lid, veřejnost, občanská společnost jako aktér Pražského jara 1968. In: PECKA, Jindřich a Vilém PREČAN. Proměny Pražského jara 1968-1969. Brno: Doplněk, 1993, s. 20-22.

¹⁰¹ Srov. OTÁHAL, Milan (ed.) a (ed.). O vztahu společnosti k normalizačnímu vedení. In: TŮMA, Oldřich a Tomáš VILÍMEK. Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 2012, s. 248.

¹⁰² BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. Politický systém českých zemí 1848-1989. 1. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2003, s. 137

¹⁰³ Srov. OTÁHAL, Milan (ed.) a (ed.). O vztahu společnosti k normalizačnímu vedení. In: TŮMA, Oldřich a Tomáš VILÍMEK. Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 2012, s. 249.

4.2 Nástroje konsolidace režimu

Průvodním jevem tohoto období byly čistky, kterými se režim snažil upevnit svou pozici, jež postihly velkou část obyvatelstva.¹⁰⁴ Nové vedení v čele s Gustávem Husákem tak zaměřilo pozornost na samotnou komunistickou stranu. Ústřední výbor KSČ zahájil tzv. “výměnu stranických legitimací”, tedy prověrky, které díky hodnocení postojů a činů každého jednotlivého člena měly za cíl očistit KSČ od podvratných živlů.¹⁰⁵ Čistky byly zaměřeny proti nejvíce politicky angažovaným, proreformním komunistům, zvláště proti inteligenci a studentům. Vyloučení pro ně znamenalo také existenční postih (nemožnost být zaměstnán ve státních službách, školství, kultuře atd.) a téměř současně sledování policí. Proces čistek tak dle J. Beldy vyústil do vzniku “*policejního a kádrového gheta*”¹⁰⁶, jakéhosi byrokratického vedení, které přestalo být podporováno nejen obyvatelstvem, ale i samotnými členy a jeho moc zcela závisela na sovětském vedení.¹⁰⁷ Strach před represemi zadusil sebemenší potenciál k demokratické diskuzi a komunistická strana se tak přestala jakkoli vyvíjet. Ztratila schopnost dynamicky reagovat na změny a nálady ve společnosti a zdegenerovala tak na přísně centralizovaně řízený, rigidní mocenský aparát, ovládající celou československou společnost.¹⁰⁸ Tímto se konsolidovala skupina osob, která rozhodovala o vývoji společnosti a životě jednotlivců. Ti, kteří otevřeně souhlasili s novým režimem, si tak mohli zásadně polepšit a obsadit tak čistkami vyprádněné posty, jiní byli naopak z veřejného života zcela vyloučeni.

Po potlačení proreformního Pražského jara ztratila většina občanů poslední zbytky víry v komunistickou ideologii, ta se tak stala prázdnými slovy bez obsahu, kontinuálně šířenými oficiální propagandou. Většina společnosti se tomuto stavu pasivně přizpůsobila, jelikož neviděla ve stínu sovětské okupační moci žádnou naději na změnu poměrů.¹⁰⁹ Veřejnosti tak byl nabídnut “sociální kontrakt” - sociální jistoty a zabezpečení materiálních potřeb, výměnou za stáhnutí se z veřejného života do

¹⁰⁴ Čistky během let 1968-1970 postihly téměř půl milionu lidí. Viz. BELDA, Josef. Konečná fáze likvidace obrodného procesu. In: Československo roku 1968: 2. díl: počátky normalizace. Praha: Parta, 1993, s. 99.

¹⁰⁵ Srov. OTÁHAL, Michal. Opozice, moc, společnost: 1969/1989. Praha: Maxdorf, 1994, s. 19.

¹⁰⁶ Srov. BELDA, Josef. Konečná fáze likvidace obrodného procesu. In: Československo roku 1968: 2. díl: počátky normalizace. Praha: Parta, 1993, s. 99.

¹⁰⁷ Srov. OTÁHAL, Michal. Opozice, moc, společnost: 1969/1989. Praha: Maxdorf, 1994, s. 20.

¹⁰⁸ Srov. VODIČKA, Karel a Ladislav CABADA. Politický systém České republiky: historie a současnost. 3., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2011, s. 72.

¹⁰⁹ Srov. VODIČKA, Karel a Ladislav CABADA. Politický systém České republiky: historie a současnost. 3., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2011, s. 72.

soukromí.¹¹⁰ Lidé se vzdali možnosti aktivně zasahovat do politiky. Došlo tedy k již zmíněnému paradoxu - depolitizaci společnosti a uchýlením se do soukromé sféry, ovšem pod podmínkou veřejné loajality ke komunistickému režimu, který si tímto klidem a relativním materiálním zabezpečením kupoval určitou legitimitu. Většina občanů tuto nepsanou dohodu přijala a naplňovala, vyjma několika málo skupin aktivní opozice, které později zastřešila Charta 77.¹¹¹

4.3 Opozice a paralelní kultura

V úvodní kapitole, ve které jsme se věnovali zařazení Československa na teoretické škále totalitárních režimů, jsme konstatovali, že režim po období normalizace slovy Juana J. Linze tzv. “zamrznu” a to zejména kvůli neexistenci paralelní kultury a výrazněji formované opozice. Řídící orgány komunistické strany věnovaly sféře kultury, umění, vědy a sdělovacích prostředků mimořádnou pozornost.¹¹² Na počátku normalizace, tedy v letech 1969 a 1970 předsednictvo ÚV KSČ konstatovalo, že tyto oblasti byly výrazně zasaženy politickým vývojem během Pražského jara a projednávalo polickou situaci mezi inteligencí v nich působící. Politický význam inteligence, která byla vůdčí silou obrodného procesu během Pražského jara a která se stavěla proti nástupu Gustava Husáka do čela KSČ a proti samotné normalizaci, byl v tomto období stále výrazný.¹¹³ Vedení strany se tak snažilo realizovat ideologické očištění sfér kultury, umění, vzdělávání a sdělovacích prostředků a to pomocí kádrování a propagandy.¹¹⁴ Jak píše Milan Otáhal: “*V prověrkách realizovala Husáková vládnoucí skupina jeden z principů své politiky “divide et impera”. Vznikla jednak vrstva privilegovaných, kam patřili hlavně příslušníci nomenklatury, kteří měli zvláštní výhody a ve skutečnosti pro ně neplatily ani zákony, jednak nerovnoprávných občanů, kteří za společenskou angažovanost v roce 1968 zaplatili ztrátou mnohých občanských práv. Mezi oběma póly se nacházela drtivá většina obyvatelstva, která sice nebyla jednotným*

¹¹⁰ Srov. BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. Politický systém českých zemí 1848-1989. 1. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2003, s. 159.

¹¹¹ Srov. KUNŠTÁT, Daniel. *Za rudou oponou: Komunisté a jejich voliči po roce 1989*. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013, s. 88.

¹¹² Srov. OTÁHAL, Michal. *Opozice, moc, společnost: 1969/1989*. Praha: Maxdorf, 1994, s. 20.

¹¹³ Srov. OTÁHAL, Milan, Alena NOSKOVÁ a Karel BOLOMSKÝ. *Svědectví o duchovním útlaku: 1969-1970*. Praha: Maxdorf, 1993, s. 17.

¹¹⁴ Srov. Zpráva o plnění realizační směrnice a další úkoly ideologické činnosti strany. In: OTÁHAL, Milan, Alena NOSKOVÁ a Karel BOLOMSKÝ. *Svědectví o duchovním útlaku: 1969-1970*. Praha: Maxdorf, 1993, s. 35-106.

*seskupením, na níž však závisel úspěch či krach normalizační politiky.*¹¹⁵ Nejvíce byli tedy normalizačním režimem postiženi intelektuálové, kteří ale tvořili podstatně diverzifikovanou skupinu a ze kterých později krystalizoval disent.

Na začátku roku 1969 se konalo několik demonstrací široké veřejnosti, jako například protesty v souvislosti se sebeupálením Jana Palacha nebo demonstrace při prvním výročí okupace. Odpor společnosti nebyl tedy ještě zcela zlomen. Masové vystoupení občanů při prvním výročí okupace nebylo záležitostí jen vymezené sociální skupiny, ale velké části veřejnosti, která se nedokázala smířit s faktem, že v tak krátkém čase došlo k popření všeho, čemu v uplynulých měsících věřila. Akce ale skončila neúspěšně, jelikož Husákův režim již měl v rukou ozbrojené síly, demonstrace byla násilně potlačena. Zároveň neexistovala síla, která by se opozičnímu proudu postavila do čela. Reformisté uvnitř komunistické strany pokračovali v kapitulantské politice a Husákovu vedení už tak nic nestálo v cestě ke kompletnímu ovládnutí mocenského aparátu.¹¹⁶ Většinová společnost ze strachu a zklamání upadla do dvacetileté letargie. Lidé se stáhli do soukromí, přestali se zajímat o věci veřejné a setrvali tak v jakémisi pasivním odporu. Společnost se tak depolitizovala.¹¹⁷

Opoziční činnost počátkem 70. let probíhala převážně ve formě samizdatové literatury a ilegálních schůzek nepočetných skupin. Nejvýraznější formou odporu bylo až prohlášení Charty 77, jejíž činnost se sice státní moci dařilo relativně tlumit, přesto však sloužila k inspiraci pro další opoziční aktivity jak doma, tak i v zahraničí. I přesto, že se aktivity opozice v průběhu 80. let rozšiřovaly, vliv disentu zůstával nevelký.¹¹⁸

4.4 Stranický systém

Sartoriho typologie klasifikuje systém politických stran v ČSSR v letech 1969-1989 jako systém s hegemonickou stranou. Tedy systém s takovým uspořádáním, které je soustředěno na jednu stranu, ale přesto může vykazovat existenci druhořadých stran a subjektů, které vzhledem k jejich nedůležitosti můžeme považovat za zanedbatelné,

¹¹⁵ OTÁHAL, Michal. *Opozice, moc, společnost: 1969/1989*. Praha: Maxdorf, 1994, s. 21.

¹¹⁶ Srov. OTÁHAL, Milan (ed.) a (ed.). *O vztahu společnosti k normalizačnímu vedení*. In: TŮMA, Oldřich a Tomáš VILÍMEK. *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 2012, s. 250.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 251.

¹¹⁸ Srov. BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 1. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2003, s. 174-175.

jelikož je systém používá jako „fiktivní alibi”.¹¹⁹ KSČ tedy nebylo jediným působícím subjektem, nicméně stranický systém byl nesoutěživý a jiné strany, jako například Československá strana lidová nebo Československá strana socialistická, disponovaly pouze velmi limitovanou mírou autonomie, navíc sdružené pod střešovou platformou nazývanou Národní fronta. V Národní frontě byly zastoupeny všechny povolené politické strany, organizace a sdružení, a příslušné orgány této platformy navrhovaly kandidáty pro daný volební obvod. Veškeré aktivity Národní fronty včetně výběru volebních kandidátů byly plně pod kontrolou KSČ. Úkolem dalších stran tedy nebylo KSČ reálně konkurovat na politické scéně, nicméně udržet zdání režimu jakožto soutěživého systému, který umožňuje zvolit mezi alternativami.¹²⁰

4.5 Ústavní uspořádání

V roce 1971 platila tzv. socialistická ústava z roku 1960, k jejímuž přijetí vedly v té době čistě ideologické a politické důvody za účelem „vybudování socialismu”.¹²¹ Narozdíl od předchozí platné ústavy z 9. května 1948, socialistická ústava se mnohem více shodovala s faktickým chodem ústavním procesů, než Ústava 9. května. Dle Gerlocha *“Ústava ČSSR svým otevřeně třídním pojetím, odmítáním klasických zásad novodobého konstitucionalismu (především tradičního pojetí lidských a občanských práv, dělby moci a politické plurality) byla méně fiktivní než Ústava 9. května.”*¹²² V ústavě tak byla v čl. 4 nově ukotvena vedoucí úloha KSČ, což bylo ve zřejmém rozporu s čl. 2, který hlásal, že *“veškerá moc v ČSSR patří pracujícímu lidu”*. Socialistickou ústavou byla také zavedena hierarchizace vlastnictví na státní, družstevní a osobní a zdůrazněna rozhodující role státu v ekonomických otázkách. Rovněž dochází k určité limitaci práv a svobod *“zájmy pracujícího lidu”*, omezujíc tak svobodu projevu a svobodu shromažďovací.¹²³ Tato ústava platila v této podobě jen osm let, jelikož došlo dne 1.1. 1969 k její novelizaci. Dosavadní unitární stát nahradila federace dvou

¹¹⁹ Srov. SARTORI, Giovanni. Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu. 1. vyd. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005, s. 234

¹²⁰ Srov. BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. Politický systém českých zemí 1848-1989. 1 vyd. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2003, s. 170-171.

¹²¹ Srov. GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky. 5. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2013, s. 47

¹²² GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky. 5. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2013, s. 48

¹²³ Srov. GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky. 5. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2013, s. 48

rovnoprávných republik, takže ČSSR nadále tvořily Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika na principu rovnoprávnosti. Formálně se jednalo o výraznou změnu, reálně ale veškerá moc zůstala koncentrována v rukou KSČ.¹²⁴ Těžisté zákonodárné pravomoci mělo spočívat v působnosti Federálního shromáždění. Tento nově vytvořený zákonodárný orgán sestával ze dvou sněmoven, Sněmovny lidu a Sněmovny národů, které měly rovnoprávné postavení. Sněmovna lidu měla 200 poslanců a Sněmovna národů reprezentovala rovné státoprávní postavení obou republik, měla 150 poslanců (75 ČSR a 75 SSR).¹²⁵

V dubnu se postu prvního tajemníka ÚV KSČ ujímá Gustáv Husák. Alexander Dubček je odsunut na místo prvního předsedy Federálního shromáždění. V předsednictvu ÚV KSČ taktéž získávají většinu odpůrci reformem.¹²⁶

Na počátku normalizace bylo rovněž přijato několik zákonů, které pomohly zajistit její hladký průběh. Například Ústavní zákon č. 117/1969 umožňoval “očistu” parlamentu od proreformních poslanců a prodloužil volební období zastupitelských orgánů (respektive zrušil konec volebního období Národního shromáždění a Slovenské národní rady, které bylo původně stanoveno na 16. listopadu 1968),¹²⁷ aby se volby nemusely konat v době, kdy situace nebyla zcela “stabilizována”.¹²⁸ Z funkcí bylo na základě tohoto zákona odvoláno nebo nuceno rezignovat celkem 122 poslanců obou komor.¹²⁹

5. Volby 1971

Jak bylo nastíněno v teoretické části práce, jedním z nástrojů konsolidace režimu je pořádání voleb. Po proběhnutí ideologické očisty strany a důležitých institucí, Husákův režim naznal, že je dostatečně silný na to, aby tohoto nástroje použil - rozhodl se tedy uspořádat volby, které by symbolicky i formálně stvrdily vedoucí úlohu KSČ.

¹²⁴ Srov. BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. Politický systém českých zemí 1848-1989. 1. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2003, s. 165.

¹²⁵ Srov. GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky. 5. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2013, s. 49

¹²⁶ Srov. BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. Politický systém českých zemí 1848-1989. 1. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2003, s. 162.

¹²⁷ Ústavní zákon č. 117/1969 Sb., o prodloužení volebního období národních výborů, národních rad a Federálního shromáždění, Nejvyššího soudu, krajských, okresních a vojenských soudů. In: *Sbírka zákonů Československá socialistická republika*. 15.10.1969. Dostupný z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=1576>

¹²⁸ Srov. BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. Politický systém českých zemí 1848-1989. 1. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2003, s. 165.

¹²⁹ Tamtéž, s. 167.

Jednalo se o vůbec první volby od počátku okupace země vojsky Varšavské smlouvy. Na základě teorie nedemokratických voleb a jejich funkcí, které byly detailně popsány v teoretické části práce, se pokusím tyto konkrétní volby analyzovat a zmíněné atributy v nich identifikovat.

Tyto volby se uskutečnily s relativním zpožděním. Dle volebního zákona měly být pořádány již v roce 1968, A. Dubček je ale kvůli “neobvyklým okolnostem” odložil, stejně jako po něm G. Husák. Tyto “neobvyklé okolnosti” byly dle dobového tisku “hluboká interní krize, pokusy pravicových a antisocialistických sil zneužít volby za účelem zbavit KSČ její vedoucí role”.¹³⁰ Husák zde odkazuje na období pokusů o nastolení “socialismu s lidskou tváří”. Navíc se ale ještě během roku 1969 ozývaly protestní hlasy a doznávaly liberalizační tendence, rozpoutané během Pražského jara. Zřejmě se jak Dubček, tak později Husák necítili ve své pozici jistí natolik, aby si mohli dovolit volby pořádat již v roce 1968. Vedení KSČ se shodlo, že takové volby by mohly vést k návratu k předúnorovým praktikám.¹³¹ Jak jsme ale zmínili, situace se po srpnu 1969 a rozehnání masových demonstrací poměrně změnila, většina obyvatelstva rezignovala na veřejný život a stáhla se do soukromí. Vzhledem k situaci bylo nutné volby pořádat, aby se vedení KSČ formálně utvrdilo v přesvědčení, že upevňování režimu je v procesu.

Kontext, ve kterém byly volby v roce 1971 uskutečněny, byl tedy poměrně specifický. V květnu roku 1971 se konal XIV. Kongres strany, již pod vedením G. Husáka. Kongres přijal rezoluci, kde bylo mimo jiné uvedeno, že nadcházející volby budou vyžadovat mimořádnou pozornost.¹³² Tisk tehdy uvedl že: “*Strana a stát byly dostatečně posíleny, aby se volby mohly konat v listopadu*”.¹³³ Konsolidační proces nastolený normalizačními mechanismy byl tedy dle KSČ doveden do takového stádia, že pořádat volby bylo nejen možné, ale i žádoucí.

---

¹³⁰ Srov. DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. Political Science Quarterly. 1973, 88(3): 400.

¹³¹ Odkaz na komunistický puč, ke kterému došlo v Československu v únoru 1948, který je komunistickou historiografií označován jako “Vítězný únor”. Srov. DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. Political Science Quarterly. 1973, 88(3): 401.

¹³² Srov. DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. Political Science Quarterly. 1973, 88(3): 401.

¹³³ *Praca*, July 27, 1971 cit. podle DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. Political Science Quarterly. 1973, 88(3): 401.

5.1 Institucionální ukotvení

I přestože se zákonné vymezení voleb v četných ohledech neslučovalo s volební praxí, považují za nezbytné stručně představit jejich institucionální ukotvení. Další konkrétní části volebního zákona budou ve srovnání s reálným fungováním popsány v jednotlivých částech této kapitoly. V rámci přijetí ústavního zákona (již zmíněný Ústavní zákon č. 117/1969), Federální shromáždění a následně ČNR a SNR odhlasovaly přijetí celkem pěti nových volebních zákonů, které nabyly platnosti 6. července 1971. Základ těchto zákonů tvořila legislativa z roku 1964, ve které ovšem došlo k nutným změnám vzhledem k federalizaci republik. Oficiálně nový zákon zaručoval “veřejné, přímé, rovné a tajné volby pro všechny občany od 18 let věku, bez ohledu na národnost, pohlaví, náboženské vyznání, zaměstnání, dobu pobytu, sociální původ, majetkové poměry a předchozí činnost”. Aktivní volební právo bylo v podstatě odebráno jen těm, kteří byli ve výkonu trestu odnětí svobody nebo ve vazbě.¹³⁴ Zákon taktéž prodloužil volební období ze čtyř na pět let, tak, aby korespondoval s pětiletým plánem. Volební zákon rovněž stanovil vedoucí roli Národní fronty v celém volebním procesu, počínaje výběrem či doporučením vhodných kandidátů, po jejich registraci, formulaci volebních programů a přípravu voleb na všech úrovních.¹³⁵

Volit se na základě zákona mělo do všech legislativních orgánů. Do obou komor Federálního shromáždění - 200 poslanců do Sněmovny lidu na základě velikosti populace obou federativních republik - tj. 137 poslanců z ČSR a 63 poslanců z SSR. Ve Sněmovně národů byl dodržován princip rovné reprezentace obou republik, tedy 75 poslanců z ČSR a 75 poslanců z SSR.¹³⁶ Volilo se rovněž do České národní rady, Slovenské národní rady a do všech národních výborů. Jednotný termín voleb byl dodržován až do pádu komunistické diktatury.¹³⁷

¹³⁴ Zákon č. 44/1971 Sb., o volbách do Federálního shromáždění. In: *Sbírka zákonů Československá socialistická republika*. 6.7.1971. Dostupný z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=1652>

¹³⁵ Srov. *Rudé právo*. 1971, 51(159).

¹³⁶ Srov. ŠIKULA, Martin. Volby očekávané a odkládané (1967) 1968-1971. *Časopis matice moravské*. 2013, 132(1): 106.

¹³⁷ Další volby se konaly v letech 1976, 1981 a 1986. viz BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 1. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2003, s. 167.

5.2 Proces výběru kandidátů

Formálně mohl být zvolen do kteréhokoliv legislativního orgánu, tedy i do tělesa nejvyššího, Federálního shromáždění, jakýkoli Československý občan bez ohledu na národnost, náboženské vyznání či sociální původ, pod podmínkou, že ve dne konání voleb dovršil 21 let věku. Zároveň byl ve volebním zákoně stanoven proces výběru kandidátů, samotný volební proces a regulace, spolu s prohlášením, že by občané měli volit za poslance *“občany oddané věci socialismu, politicky i odborně vyspělé, s vysokými morálními vlastnostmi, schopné zabezpečovat úkoly příslušného zastupitelského sboru a organizovat a sjednocovat tvůrčí síly pracujících v úsilí o všestranný rozvoj socialistické společnosti”*.¹³⁸ Zákon rovněž stanovoval zřízení volebních komisí působících na všech úrovních, které dohlížely na volební proces, připravovaly volební lístky a registrovaly kandidáty. Tyto komise disponovaly právem veta nad nominacemi kandidátů - mohly odmítnout jeho registraci. Tato tělesa také měla za úkol vyřizovat případné stížnosti a byla pověřena sčítáním hlasů. Komise se skládaly výhradně z členů KSČ či jiných organizací sdružených v Národní frontě. V organizační machinérii se tak pohybovalo na 130 000 osob.¹³⁹ Zákon taktéž stanovoval, že centrální volební komise na národní úrovni bude zvolena ÚV KSČ a to pětapadesát dní před volbami.¹⁴⁰

Centrální roli v celém volebním mechanismu tedy od začátku až do konce hrála Národní fronta a volební zákon z roku 1971 její roli ještě upevnil.¹⁴¹ Národní fronta pořádala na všech úrovních mítinky v srpnu 1971. Na nich členské organizace NF navrhovaly jména kandidátů a vedení poté schválilo jednoho kandidáta na každý mandát. Kvůli nedostatku pramenů je nemožné zkoumat, jakým přesným způsobem k výběru docházelo, ovšem oficiálně k výběru došlo *“vzájemnou shodou organizací v rámci Národní fronty”*¹⁴² Vzhledem ke skutečnosti, že strany a organizace byly v Národní frontě sdruženy pod vedením KSČ, tedy Ústředního výboru strany, je logické předpokládat, že to bylo právě vedení KSČ, které finální verzi kandidátních listin schvalovalo. Přihlédneme-li k faktu, že se jednalo o první volby od počátku okupace,

¹³⁸ Srov. *Rudé právo*, 1971, 51(189)

¹³⁹ Srov. *Rudé právo*. 1971, 52(265).

¹⁴⁰ Zákon č. 44/1971 Sb., o volbách do Federálního shromáždění. In: *Sbírka zákonů Československá socialistická republika*. 6.7.1971. Dostupný z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=1652>

¹⁴¹ Srov. DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. *Political Science Quarterly*. 1973, 88(3): 406

¹⁴² Srov. *Praca*. 25 August, 1971 cit. podle DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. *Political Science Quarterly*. 1973, 88(3): 407

lze také předpokládat, že si režim nemohl dovolit navrhnout jako kandidáta příliš kontroverzní osobnost, protože by tak mohlo dojít k výraznějším projevům nesouhlasu mezi voliči.¹⁴³

Ovšem svoboda Národní fronty ve výběru kandidátů byla lehce omezena, a to rezolucí, která určovala, že mezi kandidáty musí být zastoupeno větší množství pracujících, žen a mládeže, než tomu bylo doposud, aby tak byla reflektována “třídní struktura” socialistické společnosti.¹⁴⁴ Osoby musí být také “nejlépe kvalifikované a oddané socialismu”.¹⁴⁵ Z tohoto důvodu bylo nakonec umožněno kandidovat asi jen 50 procentům stávajících poslanců. Další kandidátky musely být obsazeny z řad mladých pracujících či žen.¹⁴⁶ Bylo tedy předem stanoveno, jaký poměr poslanců připadne na jednotlivé politické strany, organizace, profese, národnosti atd.¹⁴⁷

5.2.1 Kandidátní listiny

Do voleb tak vstupovala tzv. jednotná kandidátka Národní fronty.¹⁴⁸ Volební zákon teoreticky umožňoval kandidaturu více kandidátů - “*pro každý volební obvod může být navržen jeden nebo více kandidátů*”.¹⁴⁹ V praxi ale kandidoval jediný kandidát v každém z jednomandátových volebních obvodů.¹⁵⁰ Takový kandidát byl tak volbami buď potvrzen nebo nepotvrzen. Můžeme se ptát, jestli se režimu vyplatilo ohrožovat zdánlivou “demokratičnost” voleb právě pouze jednotnými kandidátkami. Nemohl si dovolit nominovat kandidátů více, aby se volič mohl rozhodovat a dodat tím celému procesu jistý element volby, obzvláště v situaci, kdy potřeboval získat jejich plnou podporu získáním maximálního možného počtu afirmačních hlasů? Jak poznamenává Howard R. Swearer k analogické situaci u voleb v Sovětském svazu, citující oficiální noviny polské komunistické strany: “*Možnost volit jediného kandidáta je plně v souladu*

¹⁴³ Srov. R. SWEARER, Howard. The Functions of Soviet Local Elections. *Midwest Journal of Political Science*. 1961, 5(2): 137.

¹⁴⁴ Srov. DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. *Political Science Quarterly*. 1973, 88(3): 407

¹⁴⁵ Srov. *Rudé právo*. 1971, 51(127).

¹⁴⁶ Srov. DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. *Political Science Quarterly*. 1973, 88(3): 407

¹⁴⁷ Srov. BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 1. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2003, s. 167

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 167

¹⁴⁹ Zákon č. 39/1960 Sb., o volbách do národních výborů. In: *Sbírka zákonů Republiky československé*. 11.4.1960. Dostupný z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=965>

¹⁵⁰ Srov. BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 1. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2003, s. 167

*se socialistickým viděním světa, představuje socialistický základ naší společnosti, její solidaritu, jednotu lidu a strany. Z tohoto důvodu by nominace více kandidátů na jeden mandát byla umělejší.*¹⁵¹ To znamená, že se nepředpokládá, že uvnitř dělnické třídy dochází ke konfliktu. Navíc, jestliže jsou rozhodnutí o směřování státu ve všech ohledech a na všech úrovních podřízena rozhodnutím KSČ, je jedinou myslitelnou formou voleb pouhý souhlas či nesouhlas se stranou a její politikou. Zároveň by možnost volit mezi několika kandidáty (ač předem schválenými vedením KSČ), v podstatě podkopávala reálný smysl poslancova působení v některém ze zákonodárných orgánů - tedy jen hlasovat pro návrhy, předem projednané a schválené vedením KSČ.¹⁵² Nominace do podobné funkce byla tzv. za odměnu, nikoli otázkou schopností dané osoby tuto funkci vykonávat.¹⁵³

5.3 Volební kampaně

Jak jsme uvedli v teoretické části, jedněmi ze zásadních funkcí voleb v nedemokratických režimech jsou funkce komunikační a vzdělávací (a s nimi spojené funkce mobilizační a socializační) a rovněž funkce významné společenské kontroly. Všechny tyto funkce poskytuje předvolební mobilizace obyvatelstva a volební kampaně. Těchto nástrojů za použití propagandy a totalitního jazyka komunistické režimy s oblibou využívají a ten československý nebyl výjimkou. Komunistická strana disponovala monopolem ve veřejné komunikaci, všechna média podléhala její kontrole. Komunistická moc užívala speciálního jazyka, jehož koncept rozpracoval Petr Fidelius v knize *Řeč komunistické moci*, ve které analyzuje způsob komunikace československého komunistického režimu. Přišel na to, že *“...v komunistické řeči vládné jakýsi řád, že je to opravdu řeč o nějakém světě, byť by to byl svět “imaginární”, tedy určitý ideologický obraz světa.*”¹⁵⁴ Autor ve svém díle zkoumá obsah základních pojmů a vzájemné vztahy mezi nimi. Důležité je zmínit, že existoval monopol

¹⁵¹ GORKIN, A., 1957 cit. podle R. SWEARER, Howard. The Functions of Soviet Local Elections. Midwest Journal of Political Science. 1961, 5(2): 132

¹⁵² Srov. BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. Politický systém českých zemí 1848-1989. 1. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2003, s. 168

¹⁵³ Srov. R. SWEARER, Howard. The Functions of Soviet Local Elections. Midwest Journal of Political Science. 1961, 5(2): 134.

¹⁵⁴ FIDELIUS, Petr. Řeč komunistické moci. 1. vyd. Praha: Triáda, 1998, s. 11.

komunistické řeči ve veřejné komunikaci, propaganda tak byla všudypřítomná. Komunistická strana používala slovo jakožto jeden ze svých mocenských nástrojů.¹⁵⁵

5.3.1 Předvolební agitace

Režim dal před volbami jasně najevo, že vyvine velké úsilí na mobilizaci¹⁵⁶ a měl k tomu k dispozici všechny komunikační kanály, které podléhaly jeho kontrole. Těchto kanálů využíval k mobilizaci občanů, aby přišli k volbám za neutuchajícího přesvědčování o “pozitivních výsledcích vývoje socialistické společnosti.”¹⁵⁷ Strana taktéž zřídila tzv. agitační centra, který měly být hlavním “nástrojem politické edukace mas”. Byly v nich pořádány přednášky, diskuze s kandidáty atd.¹⁵⁸ Mezi 22. a 24. říjnem, agitační dvojice vyzbrojené statistikami a propagačními materiály, zazvonily téměř u každých dveří a navšívily všechna pracoviště se sliby lepší budoucnosti za socialismu a poukazovaly na chyby minulých vlád.¹⁵⁹ Agitátoři zároveň naplňovali funkci významné společenské kontroly, jelikož dohlíželi na registraci voličů a na jejich účast na předvolebních schůzích. Federální výbor pro tisk a informace vydal tisíce letáků, tiskovin a jiných propagačních materiálů, které byly distribuovány v továrnách, kancelářích, zemědělských družstvech a domovech.¹⁶⁰ Režim se ujistoval, že předvolební agitaci neunikne absolutně nikdo za účelem transformovat volby v jakýsi plebiscit o otázce podpory režimu. V tisku se to tak před volbami i ve volební dny hemžilo nejen medailonky kandidátů, ale i proklamacemi voličů zdůvodňujících jejich “proč dám svůj hlas” socialistické budoucnosti. Výroky jsou tak velmi obecné, nezaměřují se na konkrétní politiku, ale na obecné proklamace typu: “...před zraky celého světa vyjádřit podporu politice Národní fronty, manifestovat svůj vztah s socialistické přítomnosti vlasti a vyslovit víru a naději v její ještě krásnější budoucnost.”¹⁶¹ Média se tak v podstatě snažila odvést pozornost voličů od lokálních otázek a reálných problémů směrem k ultimátní otázce loajality k režimu a socialismu. Jinými slovy, režim se snaží odstranit jakákoliv témata, která by mohla vyvolat otázky a

¹⁵⁵ Srov. FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. 1. vyd. Praha: Triáda, 1998, s. 12-13.

¹⁵⁶ Srov. Pravda. *Tiskový orgán západočeského Komunistického výboru KSČ v Plzni*. 1971, 52(265)

¹⁵⁷ *Rudé právo*. 1971, 51(167)

¹⁵⁸ Srov. Pravda. *Tiskový orgán západočeského Komunistického výboru KSČ v Plzni*. 1971, 52(265)

¹⁵⁹ Srov. *Rudé právo*. 1971, 52(265)

¹⁶⁰ Srov. *Praca*. 7 August, 1971. cit. podle DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. *Political Science Quarterly*. 1973, 88(3): 404

¹⁶¹ Srov. *Rudé právo*. 1971, 52(280)

režim zpochybňovat. Tohoto dosahuje právě všudypřítomnou propagandou a výběrem nekontroverzních kandidátů.¹⁶²

5.4 Průběh voleb

Volby se konaly 26. a 27. listopadu 1971, bylo to poprvé, co se volby konaly dva dny.¹⁶³ Jak jsme uvedli spolu s Hermetem, volby vykazovaly typicky slavnostní charakter. Podle oficiálního tisku se v množství obcí k urnám vydaly velké skupiny lidí společně (často se společně vydávaly volit zaměstnanci jedné továrny, studentské koleje atd.), držíce plakáty a cedule, první voliči byli často ve volebních místnostech, které byly vyzdobeny slogany a fotkami kandidátů a prezidenta, vítání květinami a hudbou.¹⁶⁴ V souladu se záměrem režimu dosáhnout maximální možné volební účasti, volební okrsky tak byly vytvořeny i z míst jako jsou nemocnice, sanatoria, lázně atd., pokud mohly nabídnout víc než 50 voličů.¹⁶⁵

Další kuriozitu představuje fakt, že volič, který by se z nějakých důvodů nemohl k volbám dostavit kvůli tomu, že se tou dobou nenacházel ve volebním okrsku, ve kterém byl registrován, byl opatřen certifikátem, který mu umožňoval volit kdekoliv, kde se ve volební dny nacházel. Nemohl volit pro kandidáty ze svého původního volebního okrsku, nýbrž pro kandidáty toho okrsku, kde se právě rozhodl volit.¹⁶⁶ Ve většině případů bylo samozřejmě pravděpodobné, že volič o daném kandidátovi a jeho kvalifikacích a schopnostech nic nevěděl.¹⁶⁷ Tento fenomén ilustruje fakt, že nedemokratické volby nejsou jen o výběru (jakkoli omezeném) reprezentantů, ovšem demonstrují potřebu nedemokratických režimů dosáhnout maximální mobilizace spolu s

---

¹⁶² Srov. M. GILSON, Jerome. Soviet Elections as a Measure of Dissent: The Missing One Percent. *The American Political Science Review*. 1968, 62(3): 818.

¹⁶³ Srov. DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. *Political Science Quarterly*. 1973, 88(3): 403

¹⁶⁴ Srov. *Rudé právo*. 1971, 52(280)

¹⁶⁵ Srov. DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. *Political Science Quarterly*. 1973, 88(3): 410

¹⁶⁶ Srov. *Pravda*. 9 November, 1971. cit. podle DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. *Political Science Quarterly*. 1973, 88(3): 410

¹⁶⁷ Srov. DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. *Political Science Quarterly*. 1973, 88(3): 411

maximálním možným souhlasem s jeho programem, nezávisle na tom jak nereálné jsou podmínky, ve jakých by k takovému souhlasu mělo dojít.¹⁶⁸

5.4.1 Tajnost volby

Volič následně s garancí “tajnosti volebního aktu” má možnost využít plentu nebo prostě jen lístek přeloží a vhodí do hlasovací urny - tímto tedy automaticky stvrzuje svou podporu kandidátovi Národní fronty. Pokud by volič zamýšlel hlasovat proti němu, musí škrtnout kandidátovo jméno na hlasovacím lístku. Podle oficiálního tisku se většina voličů neobtěžovala s chozením za plentu a hlas prostě veřejně vhodila do urny.¹⁶⁹ Volby tedy sice byly oficiálně “tajné”, protože možnost jít za plentu existovala, nicméně takový jedinec potom mohl počítat s následky ve formě úředního pronásledování. Pro režim byl tento veřejný legitimizační akt velmi důležitý, v rámci hesla “*Milujeme svou vlast - volíme její socialistickou budoucnost*” bylo přece nesmyslné, aby někdo činil jinak. Jak jsme uvedli spolu s Linzem: Hlas nebyl pokládán za soukromý akt, je chápán jako povinnost, než jako právo a představuje jakýsi slavnostní projev identifikace s režimem, tudíž něco, na co by člověk měl být hrdý.

5.4.2 Sčítání hlasů

Poté, co je hlasování ukončeno, okrsková volební komise sčítá hlasy. Volební zákony povolují u sčítání přítomnost různých politických stran a organizací (samozřejmě jen oficiálních, které patří pod Národní frontu). Také zástupci médií se mohli účastnit, pokud dostali povolení od volební komise.¹⁷⁰ Okrsková volební komise sečetla hlasy a výsledky nahlásila krajské komisi. Ta je poté předala dál komisi regionální a ta dále České nebo Slovenské volební komisi a tyto potom Centrální volební komisi Národní fronty. Pod dohledem této komise, úředníci statistického úřadu

---

¹⁶⁸ SCAMMON, Richard M., 1958 cit. podle DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. Political Science Quarterly. 1973, 88(3): 411

¹⁶⁹ Srov. DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. Political Science Quarterly. 1973, 88(3): 411

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 412.

zveřejnili výsledky.¹⁷¹ Volby tak byly řízeny z jednoho centra. Kandidát byl zvolen, jen pokud se většina registrovaných voličů ve volebním okrsku voleb zúčastnila a pokud byl zvolen jejich nadpoloviční většinou. Z toho tedy vyplývá, že kandidát musel dostat více než 25% hlasů všech registrovaných voličů.¹⁷² Reálně tedy existovala možnost, jak kandidáta do postu nezvolit.

5.5 Volební výsledky

Voleb v roce 1971 se dle oficiálních údajů zúčastnilo 99,45% voličů, zvoleni byli všichni kandidáti a jejich podpora se pohybovala mezi 99,7% a 99,9% hlasů.¹⁷³ Podobné výsledky se opakovaly i v následujících volbách konaných v letech 1976, 1981 a 1986. Jak je možné, že jen tři a půl roku od Pražského jara dosáhla volební účast téměř svého maxima a stejně tak podpora navrhovaných kandidátů? Přirozeně se nabízí odpověď, že systém, který opovrhoval morálními hodnotami, předkládal zmanipulované výsledky. Jak jsme ale již zmínili, volební zákon umožňoval přítomnost u sčítání hlasů nejen členům volebních komisí, ale na místě mohli být i “zástupci politických stran a společenských organizací sdružených v Národní frontě, zástupci tisku a ostatních hromadných informačních prostředků”, všichni sice s příslušným povolením volební komise, ale ani takový systém kontroly nemohl zaručit, že by se o případném manipulování s výsledky nedozvěděla nechtěná osoba. Z identických důvodů nepředpokládá zmanipulovanost výsledků ani Jerome M. Gilison ve své stati o volbách v SSSR. A přidává ještě jeden argument: “...*nátlakové prostředí je natolik efektivní, že požadovaný výsledek - strhující afirmativní hlas více než 99% - může být dosažen bez uchýlení se k tak nečestnému činu, jako je falšování volebních výsledků.*”¹⁷⁴ Navíc, nejzmanipulovanější částí volebního procesu je výběr kandidátů - pokud by nastal případ, že nějaký z kandidátů není zvolen, je pro režim nejjednodušší jej prostě nahradit nějakým dalším vhodným.¹⁷⁵

¹⁷¹ Srov. *Pravda*, 17 November, 1971. cit. podle DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. *Political Science Quarterly*. 1973, 88(3): 412

¹⁷² Srov. DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. *Political Science Quarterly*. 1973, 88(3): 412

¹⁷³ Srov. *Rudé právo*. 1971, 52(282)

¹⁷⁴ Srov. M. GILISON, Jerome. Soviet Elections as a Measure of Dissent: The Missing One Percent. *The American Political Science Review*. 1968, 62(3): 816.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 816

Vysoká volební účast je ukazatel způsobený maximální mobilizací a téměř faktickou nemožností se volbám vyhnout. Proč ale většina voličů nevyužila tajnosti hlasovacího práva a za volební plentou kandidáta NF neškrtila? Vzhledem k tomu, že by tento akt pravděpodobně vyvolal pozornost úřadů, je pochopitelné, že běžný volič tohoto práva prostě nevyužil. Nicméně jak zmiňuje Gilison, zbytečnost tohoto činu, spíše, než možné nebezpečí následků, může představovat hlavní důvod, proč i ti, kteří nesouhlasili s režimem, ač bez entusiasmů následovali dav a zařadili se tak do těch 99 procent,¹⁷⁶ kteří svým hlasem potvrdili kandidáta NF.

Jen omezenému počtu dosavadních poslanců bylo umožněno získat zpět svůj mandát, znovu jich kandidovalo jen 60 (což je poměrně kontrastní s volbami následujícími, kdy mandát "obhájilo" v průměru kolem 50% poslanců).¹⁷⁷ Z voleb vzešlo nové předsednictvo Federálního shromáždění, které vydrželo v identickém složení dalších 15 let. Jeho předsedou byl až do pádu komunistického režimu Alois Indra, v čele Sněmovny lidu stál až do roku 1986 Václav David a v čele Sněmovny národů Dalibor Haneš (až do roku 1987). Poslanci zasedající ve Federálním shromáždění byli sice oficiálně "svobodně zvolení zástupci lidu", ovšem ve skutečnosti bylo jejich hlavním úkolem plnění pokynů, které dostávali od stranického vedení. Návrhy zákonů byly předem vždy projednány vedením KSČ a Federální shromáždění je potom jen odhlasovalo. Analogicky i poslanci České národní rady - kvůli zákonu 117/1969 jich rezignovalo nebo bylo odvoláno 95 a jejich činnost se nelišila od činnosti FS.¹⁷⁸

Fakt, že jen velmi omezenému počtu poslanců bylo umožněno získat zpět svůj mandát, částečně koresponduje s Hermetovým pojetím distribuční funkce nedemokratických voleb. Distribuční funkce byla z části realizována již v období před volbami, a to pomocí čistek, které nově nastupující rigidní režim realizoval. Čistky byly ale v podstatě dokonány až samotnými volbami, kdy mohli být nominováni jen prověření kandidáti.

---

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 816

¹⁷⁷ Srov. BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. Politický systém českých zemí 1848-1989. 1. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2003, s. 167.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 167

5.6 Záměr voleb

Můžeme si položit otázku, proč vůbec chtěl komunistický režim v Československu volby pořádat. Vzhledem k apatii většinového obyvatelstva, které se stáhlo z veřejného života s příslibem “sociálního kontraktu”, by možná pořádání voleb nebylo nutné. Jak poznamenávají autoři George Sakwa a Martin Crouch ve svém článku o volbách do polského Sejmu:¹⁷⁹ “Teoreticky můžeme shledat jistou nekompatibilitu mezi existencí tradičních zákonodárných orgánů složených z reprezentantů lidu a vedoucím postavení jediné strany. Oba elementy mají reprezentovat “vůli lidu”. Vedoucí role strany je založena na předpokladu, že reprezentuje a organizuje vůli lidu a disponuje tedy právem určovat, jak bude stát řízen a kam bude směřovat jeho vývoj. Ovšem zároveň jsou i formálně v ústavě zakotveny “demokratické” reprezentační instituce, stojící na podmínce, že politická suverenita je ve vůli lidu a tím pádem i v jeho teoreticky odvolatelných reprezentantech, v československém případě ať už na federální, národní, či lokální úrovni. Na jedné straně tedy diktatura proletariátu, na druhé všeobecné volební právo. Tento paradox ovšem mizí v případě, když je vůle lidu již konsolidována a i přesto, že všichni mají právo volit, už nemají výraznou kontrolu nad samotným výběrem kandidátů.”¹⁸⁰ Což byl případ Československa v roce 1971, kdy volby byly pro režim díky předchozímu vývoji, čistkám a obecné deziluzi obyvatelstva, vhodným nástrojem zakončení období konsolidace režimu a jeho legitimizace, vzhledem k tomu, že výběr kandidátů byl zcela v rukou komunistické strany. Ta si tedy mohla udržovat fasádu jisté “demokratičnosti” volebního procesu proklamacemi o výběrech kvalifikovaných kandidátů “z lidu”, zastupujících “třídní strukturu socialistické společnosti”.

Volbám v roce 1971 a jejich funkcím se věnuje rovněž článek, publikovaný roku 1978 Frankem Dinkou a Maxem J. Skimorem, který na několika místech cituji. S jejich poznatky by se dalo na většině místech souhlasit, nicméně vzhledem k roku sepsání práce lze předpokládat, že autoři neměli k dispozici stejné zdroje a informace, které máme dnes. Faktem ale je, že se jejich domněnky potvrzují. K zamyšlení ale zůstává teoretický rámec, který autoři používají. Volby v Československu v roce 1971 řadí do kategorie “consent elections”, kocept navržený Jerzy Wiatrem. Ten nedemokratické

¹⁷⁹ Srov. SAKWA, George a Martin CROUCH. Sejm Elections in Communist Poland: An Overview and a Reappraisal. *British Journal of Political Science*. 1978, 8(4): 407.

¹⁸⁰ SAKWA, George a Martin CROUCH. Sejm Elections in Communist Poland: An Overview and a Reappraisal. *British Journal of Political Science*. 1978, 8(4): 408.

volby dělí na “semi civil war elections”, “safe elections” a “consent elections”. “Consent elections” nebo také “souhlasné volby”, jsou dle něj *“takové volby, kdy volič nevybírání mezi několika soutěžícími stranami, ale: může svobodně vyjádřit svou podporu nebo odmítnutí vládní politiky předpokládajíc, že jeho hlas bude mít nějaký význam pro budoucí vládní politiku. Může ovlivnit výběr reprezentantů jak pozitivním, tak negativním způsobem (může volit proti a/nebo pro nějakého kandidáta). “Consent elections” nerozhodují kdo bude zemi vládnout, ale ovlivňují způsob, jakým bude zemi vládnuto.”*¹⁸¹ Můžeme ale skutečně říci, že voliči v roce 1971 předpokládali, že jejich hlas bude mít nějaký význam? Že ovlivní budoucí vládní politiku? Navíc nebyla možnost volit jiného, než předem schváleného kandidáta. Další možností bylo k volbám nepřijít, což je vyjádření nesouhlasu, které ovšem ne zcela naplňuje Wiatrovu definici “svobodného vyjádření”. Volič v Československu sice mohl odolat všem sociálním nátlakům a k volbám nepřijít, neobešlo se to však bez následků a dřív nebo později mohl očekávat, že bude muset podat náležitá vysvětlení svého počínání. Spolu s R. Rosem a H. Mossawirem jsme zmínili, že hlasování by mělo mít pro voliče emoční náboj, který souvisí s přesvědčením, že svým hlasem ovlivní zvolení či nezvolení daného kandidáta a závislosti na tom i vládní politiku. Nicméně míra apatie, které dosáhla československá společnost v tomto období, spíše naznačuje, že se většina voličů k volbám dostavila z povinnosti, nepředpokládajíc, že svým hlasem ovlivní budoucí vládní kroky. S rozhodnutím autorů aplikovat Wiatrův koncept tedy spíše nelze souhlasit.

Zaměříme-li se na formu manipulace, kterou jsme podle Susan Birchové popsali v teoretické kapitole, můžeme konstatovat, že lze pozorovat oba typy volební manipulace - jak přímou, tak facilitativní. Přímá manipulace se projevovala v existenci překážek, které například znemožňovaly formování nových politických stran, také z důvodu omezení základních lidských práv, jako je svoboda projevu, svoboda shromažďovací nebo existence nezávislých médií. Taktéž nebylo umožněno kandidovat opravdu nezávislým kandidátům. Výrazným omezením byla i skutečnost, že počet kandidátů odpovídal počtu obsazovaných mandátů. Facilitativní typ manipulace se projevoval například tím, že volební orgány byly po celou dobu volebního procesu, to znamená od organizace voleb až po samotné sčítání výsledků, přímo kontrolovány vedením KSČ.

---

¹⁸¹ JERZY, Wiatr, 1962 cit. podle DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. Political Science Quarterly. 1973, 88(3): 396.

Dalším projevem facilitativní manipulace byl samotný akt hlasování, který svou podstatou odrazoval voliče od hlasování proti navrhovanému kandidátovi.¹⁸²

Také jsme dokázali, že komunistický režim v Československu uspořádal volby nejen, aby legitimizoval svou moc a vyžádal si tak souhlas obyvatelstva se současným společenským uspořádáním, ale je to celý volební proces, kterému režim připisoval významnou roli. Zejména období před volbami, které bylo ve znamení volební agitace, registrace a schůzování, vykazoval o několik dalších, pro režim neméně důležitých funkcí, jako je funkce komunikační, vzdělávací a funkce významné společenské kontroly.

Volby samotné již byly jen jakýmsi formálním aktem, ve kterém reálná možnost vyjádřit občanský postoj zůstala jen na papíře (tajnost hlasování, možnost škrtnání jmen, volební právo, nikoli povinnost). Politickým tlakem vymezený rámec voleb a strach z možných postihů případné neúčasti eliminoval jakoukoliv formu odporu ve formě nehlasování nebo škrtnutí kandidáta. V relativně krátkém časovém horizontu od uvolnění a demokratizace poměrů a svobodné kritiky během Pražského jara tak zůstává vysoká volební účast nejvíce zarážejícím faktorem.¹⁸³ Přesto je evidentní, že jakékoliv tendence k masovému odporu byly od roku 1968 režimem postupně s úspěchem potlačovány. Režim měl silnou vůli obnovit svou totalitní moc a dezorientované a zklamané obyvatelstvo se ocitlo v bezvýchodné situaci. Rozehnutí posledních demonstrací v roce 1969 tak definitivně pomohlo nastavit psychologické podmínky pro znovunastolení autoritářského režimu bez masového odporu a jeho zakonzervování a setrvání u moci v téměř nezměněné podobě po další dvě desetiletí.

Závěr

Role voleb v kontextu československého komunistického režimu na počátku sedmdesátých let se tedy jeví jasně: režim pořádal volby v reakci na “křizi” v letech 1968-1969, jakožto zakončení vlastní konsolidační fáze. Požadoval jednohlasný souhlas obyvatel s nabízeným neoficiálním “sociálním kontraktem”. Konsolidační fáze nebyla

---

¹⁸² Srov. CHARVÁT, Jakub. Volby a komunistické Československo (v komparativní perspektivě). In: KOCIAN, Jiří, Jaroslav PAŽOUT a Jakub RÁKOSNÍK. Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Praha: Dokořán, 2010, s. 25.

¹⁸³ Srov. ŠIKULA, Martin. Volby očekávané a odkládané (1967) 1968-1971: od liberalizující politiky KSČ k upevnění posttotalitní moci. Časopis Matice moravské. 2013, 132(1): 110.

jednoduchá, a to kvůli nadějím vyvolaným Pražským jarem a obecnému znechucení a nesouhlasem se sovětskou intervencí. Na jedné straně se režim musel vyrovnávat s nepřátelstvím obyvatelstva a na straně druhé odolávat tlakům z Moskvy prosazující “normalizaci” poměrů a upevnění vedoucí role komunistické strany. Znovuzavedení cenzury, čistky a tvrdý zásah proti demonstracím nicméně způsobil upadení obyvatel do dlouhé letargie a jejich ústup do soukromého života. Ideje Pražského jara tak byly pravděpodobně pořád přítomny, ale na povrch vyplouvaly velmi sporadicky.

Volby tak byly posledním krokem potvrzení znovunastolení pořádku a jednoty a vyjádřením “podpory” režimu a jeho politiky. Výjimečná byla snaha režimu mobilizovat obyvatelstvo s cílem maximální volební účasti za účelem dát lidem pocit participace v politických otázkách. Celá předvolební machinérie zahrnující agitaci a schůzování, olemovaná nikdy neutuchající propagandou, sloužila v podstatě jen k dalšímu upevňování pocitu apatie a bezvýchodnosti ve společnosti.

V předkládané práci se nám tedy podařilo odpovědět na otázku, zda měly volby pro režim i jinou, než legitimizační funkci - dokázali jsme, že právě zmíněné předvolební období vykazovalo funkce komunikační, vzdělávací, mobilizační a funkci významné společenské kontroly. Všechny tyto funkce v podstatě vypovídají o neustálé snaze režimu vyvolávat v lidech pocit zúčastněnosti na chodu “socialistické společnosti”, ovšem zároveň s pomocí typické rétoriky a totalitního jazyka dopomáhaly k vytváření jakési vyprázdněné ideologické fasády režimu. Režim již nezajímalo, zda se k jeho ideálům někdo hlásí upřímně, či ne. Stěžejním prvkem byla vnějšková loajalita.

Distribuční funkce voleb poté sloužila k dosazení správných a nezávadných osob na konkrétní posty a zároveň režimu dopomohla zmocnit se té části společnosti, která se vymykala jeho kontrole, jako byli proreformní komunisté, intelektuálové a studenti. Volby tak dopomohly k potlačení činnosti opozice či disentu. Legitimizační funkce rovněž hrála nezanedbatelnou roli a to jak v rámci státu, tak na mezinárodním poli - jak poznamenávají F. Dinka a Max J. Skidmore, volby měly mimo jiné pomoci Československu znovuvzkřísit svůj obraz loajálního člena bloku socialistických států, sloužily tedy také k vnější legitimizaci režimu.¹⁸⁴

Funkce nedemokratických voleb pro voliče hrály, právě s přihlédnutím k všeobecné apatii a faktické nemožnosti ovlivnit chod událostí, spíše zanedbatelnou roli celého procesu. Přítomnost emocí u voleb jsme asociovali s přesvědčením, že volič může svým hlasem něco ovlivnit. Ovšem nutno zmínit, že apatie koexistovala spolu s

¹⁸⁴ Srov. DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. *Political Science Quarterly*. 1973, 88(3): 421

elementem strachu, který prostupoval celou společností. Přestože jsme naznačili, že prvek masového teroru v klasickém slova smyslu již nebyl přítomen, podstata teroru vyvíjeného režimem na obyvatelstvo byla mnohem rafinovanější (a z tohoto důvodu se režim přibližoval ideáltypu totalitarismu), jednalo se o nátlak existenční. Odpověď na otázku, proč se obyvatelstvo režimu podvolilo v budování dojmu jednotné společnosti, proč se více než 99 procent obyvatelstva dostavilo k nedemokratickým volbám hlasující pro kandidáta Národní fronty, je strach ze ztráty i toho mála, co lidé měli. Ze strachu o budoucnost, ze strachu ze ztráty zaměstnání nebo nemožnosti studia, většina obyvatelstva rezignovala na hodnoty, které vybočovaly z jejich každodenního života. Řečeno spolu s Václavem Havlem, strach *“přesto zůstává materiálem hlavním, základním, bez něhož by nikdy nemohlo být dosaženo oné vnější jednoty, kázně a jednomyslnosti, o něž oficiální dokumenty opírají své tvrzení o zkonsolidovanosti našich poměrů.”*¹⁸⁵ Volby tak dopomohly k legitimizaci nedemokratického režimu v Československu právě ve smyslu upevnění pocitu bezvýchodnosti a nezájmu mezi obyvatelstvem. A je to přesně tento stav myslí většinové společnosti, který napomohl režimu setrvat u moci dalších dvacet let.

---

¹⁸⁵ HAVEL, Václav. *Dopis Gustávu Husákovi. 8. dubna 1975.* 1975. Dostupné z WWW: http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=clanky&val=71_clanky.html&typ=HTML

Použitá literatura a zdroje

Neperiodická literatura:

ARENDOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 1996.

ARON, Raymond. *Demokracie a totalitarismus*. Brno: Atlantis, 1993.

BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 1. vyd. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2003.

BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2004.

BÁRTA, Miloš. *Pokus o záchranu reformního programu*. In: *Československo roku 1968: 2. díl: počátky normalizace*. Praha: Parta, 1993, s. 5-50.

BELDA, Josef. *Konečná fáze likvidace obrodného procesu*. In: *Československo roku 1968: 2. díl: počátky normalizace*. Praha: Parta, 1993, s. 83-121.

BROOKER, Paul. *Non-democratic regimes*. Third ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014.

DAHL, Robert. *A preface to democratic theory*. Expanded ed. Chicago: University of Chicago Press, 2006.

FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. 1. vyd. Praha: Triáda, 1998.

GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. *Ústavní systém České republiky*. 5. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2013.

HERMET, Guy. *Les élections dans les régimes autoritaires: esquisse d'un cadre d'analyse*. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. *Des élections pas comme les autres*. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 19-58

CHARVÁT, Jakub. *Volby a komunistické Československo (v komparativní perspektivě)*. In: KOCIAN, Jiří, Jaroslav PAŽOUT a Jakub RÁKOSNÍK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Dokořán, 2010, s. 15-60.

KUBÁT, Michal. *Volby a volební systémy*. In: CABADA, Ladislav a Michal KUBÁT. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 268-323.

KUNŠTÁT, Daniel. *Za rudou oponou: Komunisté a jejich voliči po roce 1989*. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013.

LINZ, Juan J. *Fonctions et dysfonctions des élections non concurrentielles: les systèmes autoritaires et totalitaires*. In: HERMET, Guy, Alain ROUQUIÉ a Juan J. LINZ. *Des élections pas comme les autres*. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 101-167.

LINZ, Juan J. *Totalitarian and authoritarian regimes*. London: Boulder, 2000.

LINZ, Juan J. a Alfred STEPAN. *Problems of Democratic Transition And Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996.

NIEMI, Richard G a Herbert F WEISBERG. *Controversies in voting behaviour*. 2nd ed. Washington: Congressional Quarterly, 1984.

NOVÁK, Miroslav. *Mezi demokracií a totalitarismem: Aronova politická sociologie industriálních společností 20. století*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Mezinárodní politologický ústav, 2008.

NOVÁK, Miroslav, KUBÁT, Michal. *Úvod do studia politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011.

OTÁHAL, Michal. *Opozice, moc, společnost: 1969/1989*. Praha: Maxdorf, 1994.

OTÁHAL, Milan (ed.) a (ed.). *O vztahu společnosti k normalizačnímu vedení*. In: TŮMA, Oldřich a Tomáš VILÍMEK. *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 2012, s. 247-284.

OTÁHAL, Milan, Alena NOSKOVÁ a Karel BOLOMSKÝ. *Svědectví o duchovním útlaku: 1969-1970*. Praha: Maxdorf, 1993.

PREČAN, Vilém. *Lid, veřejnost, občanská společnost jako aktér Pražského jara 1968*. In: PECKA, Jindřich a Vilém PREČAN. *Proměny Pražského jara 1968-1969*. Brno: Doplněk, 1993, s. 13-36.

ROSE, Richard. *International Encyclopedia of Elections*. Washington, D.C.: CQ Press, 2000.

ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2006.

SARTORI, Giovanni. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. 1. vyd. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005.

SARTORI, Giovanni. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993.

VODIČKA, Karel a Ladislav CABADA. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. 3., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2011.

Periodická literatura:

DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. *The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971*. *Political Science Quarterly*. 1973, 88(3): s. 395-422.

GORKIN, A., 1957 cit. podle SWEARER, Howard R. The Functions of Soviet Local Elections. *Midwest Journal of Political Science*. 1961, 5(2): s. 129-149.

GILISON, Jerome M. Soviet Elections as a Measure of Dissent: The Missing One Percent. *The American Political Science Review*. 1968, 62(3): s. 814-826.

JERZY, Wiatr, 1962 cit. podle DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. *Political Science Quarterly*. 1973, 88(3): s. 395-422

KUBÁT, Michal. *Teorie nedemokratických režimů a východní Evropa 1944–1989*. *Politologický časopis*. 2006, 13(2): s. 139-157

Praca, July 27, 1971 cit. podle DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. *Political Science Quarterly*. 1973, 88(3): s. 395-422

Pravda: Tiskový orgán západočeského Komunistického výboru KSČ v Plzni. 1971, Ročník 52.

ROSE, Richard a Harve MOSSAWIR. Voting and elections: A functional analysis. *Political Studies*. 1967, 15(2): s. 173-201.

Rudé právo: Orgán Ústředního výboru Komunistické strany Československa. 1971, Ročník 51.

SAKWA, George a Martin CROUCH. Sejm Elections in Communist Poland: An Overview and a Reappraisal. *British Journal of Political Science*. 1978, 8(4): s. 403-424.

SCAMMON, Richard M., 1958 cit. podle DINKA, Frank a Max J. SKIDMORE. The Functions of Communist One-Party Elections: The Case of Czechoslovakia, 1971. *Political Science Quarterly*. 1973, 88(3): s. 395-422.

SWEARER, Howard R.. The Functions of Soviet Local Elections. *Midwest Journal of Political Science*. 1961, 5(2): s. 129-149.

ŠIKULA, Martin. Volby očekávané a odkládané (1967) 1968-1971. *Časopis matice moravské*. 2013, 132(1): s. 83-112.

WHITE, Stephen. Non-competitive elections and national politics: the USSR Supreme Soviet elections of 1984, *Electoral Studies*, 4, 1985, č. 3, s. 215-229

ZASLAVSKY, Victor a Robert J. BRYM. The functions of elections in the USSR. *Soviet studies*. 1978, 30.(3): 362-371.

Dokumenty:

Freedom in the World - Electoral democracies. Freedom House [online]. 2015 [cit. 2015-12-17]. Dostupný z WWW:

<<https://freedomhouse.org/sites/default/files/Number%20and%20Percentage%20of%20Electoral%20Democracy,%20FIW%201989-2015.pdf>>

HAVEL, Václav. Dopis Gustávu Husákovi. 8. dubna 1975. 1975. Dostupný z WWW: <http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=clanky&val=71_clanky.html&typ=HTML>

Ústavní zákon č. 117/1969 Sb., o prodloužení volebního období národních výborů, národních rad a Federálního shromáždění, Nejvyššího soudu, krajských, okresních a vojenských soudů. In: Sbírka zákonů Československá socialistická republika. 15.10.1969. Dostupný z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=1576>>

Zákon č. 44/1971 Sb., o volbách do Federálního shromáždění. In: Sbírka zákonů Československá socialistická republika. 6.7.1971. Dostupný z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=1652>>

Zákon č. 39/1960 Sb., o volbách do národních výborů. In: Sbírka zákonů Republiky československé. 11.4.1960. Dostupný z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=965>>

Zpráva o plnění realizační směrnice a další úkoly ideologické činnosti strany. In: OTÁHAL, Milan, Alena NOSKOVÁ a Karel BOLOMSKÝ. Svědectví o duchovním útlaku: 1969-1970. Praha: Maxdorf, 1993, s. 35-106.